

TÜRKİYE'DE HALK SAĞLIK FOLKLORU VE BAZI MESELELERİ

Doç. Dr. İbrahim YASA

I. KONUYA GİRİŞ :

Son 30 - 35 yıllık zaman süresi içinde ve özellikle II'inci Dünya Savaşından sonra toplumsal - ekonomik bakımlardan gittikçe daha hızla gelişmekte olan memleketimizde «halk» dediğimiz insan kütle ve yığınları ön plânda düşünülen meseleler arasında yer almış bulunmaktadır. Demokrat Parti iktidarının ortadan kaldırdığı Halkevleri, bugünlerde sık sık sözü edilen halk eğitimi, halk sağlığı, genel deyimi ile toplum kalkınması gibi konuların hepsi de halk ile ilgili meselelerdir. Bu meselelerin çözümlenebilmesi için ileri bir takım düşünceler sürülmekte, yazılar ve araştırmalar yapılmakta, kurumlar kurulmaktadır. Fakat bu ileri sürülen düşüncelerin ve araştırmaların, kurumların muhteva ve dayandıkları amaçları gözden geçirildiği zaman birbirleri ile ne kadar çeliştikleri, âdeta hiçbirinin diğerine uymadığı dikkati çekmektedir. Bu yazıların hiç birinde «halk» ın tanımı yapılmış değildir ve tanımı yapılmayan bir mesele hakkında bir takım çözümlenme yolları, âdeta el yordamı ile aranmaktadır.

Biz yazımızın bu giriş kısmında ilk önce temel konumuzla ilgisi bakımından «halk» kavramından ne kastedildiği ve halkı kimlerin meydana getirdiği üzerinde kısaca durmağa ve sonra asıl konumuz olan halk sağlığı meselesinin sınırlı bazı veçheleri üzerinde bir toplumbilimci olarak durmağa çalışacağız.

II. HALK KAVRAMININ TANIMI :

Halk, çeşitli sebeplerle, değişme akımlarına pek ayak uyduramayan, bazı hallerde cephe alan, daha çok geleneksel bir yaşayış düzenine bağlı kapalı toplulukların meydana getirmiş olduğu geniş ve yaygın nüfus kütle ve yığınlarıdır. Bu tanımı daha iyi açıklayabilmek için halkı, kendisini yaratan tarihî ve toplumsal kural-

ların etkisini olduğu gibi yansıtan bir topluluk olarak kabul edebiliriz. Halkın bir tarafta geleneksel bir yönü, öbür tarafta bütün gelişmelere açık, ileriye uzanmış bir bilinci vardır. Tarihî açıdan ele aldığımız zaman halkı bu iki yönlülük özelleştirmektedir. Bu temel özelliğin tarih içindeki görünüşü her zaman aynı olmamıştır. Ekonomide, teknik ve tecimde ilerlediği, büyük toplumsal oluşlara sahne olduğu çağlarda bilimsel kavrayışı artmış, ilkel inanç ve davranışlarından o oranda sıyrılabilmiştir.

Tarih koşullarında bir değişme olmadığı çağlarda geleneksel yaşayışı, ilkel inançları bütün kuvvetiyle sürdürmüştür. Bu iki yönlü toplumsal gerçeğin sadece konumuzla ilgisi bakımından daha iyi anlaşılabilmesi için bazı tâli özelliklerini de bilmeliğimiz gerekir. Bugünkü durumu ile acaba bu özelliklerden önemlileri nelerdir?

III. HALK TOPLULUKLARININ BAZI BELİRGİN ÖZELLİKLERİ:

1) Yığını teşkil eden kimselerin okuyup - yazma oranının düşük olması ve okuma bilenlerin okuma imkânızsızlık veya yetersizliği,

2) Yığınlarda sınıf şuurunun henüz uyanmakta olduğu için, özellikle köy, kır ve küçük kasaba topluluklarında aile, akrabalık, kabile ve aşiret gibi aslî dediğimiz topluluklara bağlılık ve bölgesel menfaatleri millî menfaatlerin üstünde tutma eğilimi,

3) Kütlede kadercilik - kanaatkârlığın hâkim olması sebebiyle olayların, tabiiî âfet, felâket ve musibetlerin bu hayat görüşüne göre yorumlanması ve içinde yaşanan durumları, çoğunluğun olduğu gibi kabul etme eğiliminde bulunması,

4) Modern teknolojik ilerlemelerden ya tamamiyle habersiz olması, haberli olanların da bu gibi yenilikleri uygulama imkânlarına sahip bulunmayışları, uyma çabasını gösterme yetersizliği,

5) Coğrafi ve ekolojik mevkileri bakımından kitle haberleşme ve ulaştırma imkânlarından yararlanmalarının azlık veya yetersizlik sebepleri ile kapalı topluluklar halinde kaldıkları için kendilerine has bir takım gelenek ve görenekssel alışkanlıklar, teknik ve inançlara sahip ve bağlı bulunması,

Toplumbilimsel bir açıdan «halk» ın daha kapsamlı ve yaygın bir tanımı yapılacak olursa hiç şüphesiz yukarıda sıralanan ve da-

ha ziyade halkı sadece muhafazakârlığa bağlanmış gibi yansıtan bu özelliklere daha başkalarını, bazı olumlularını da eklemek mümkün olabilir. Fakat biz bu yazıda meseleyi sadece konumuzla ilgili özellikleri bakımından ele almaktayız ve yazımızın sonuç kısmında halk sağlığındaki değişme eğiliminde zaten dokunulacağı için konuyu daha fazla genişletmekten kaçınmış bulunuyoruz. Bununla beraber, halk kitle ve yığınlarını birleştiren bir iki ortaklaşa özellik ile muhtevasına bir göz atmağı faydalı görüyoruz.

Az önce yapmış olduğumuz «halk» kavramı tanımına ve sıralanan özelliklerine göre bu gibi kitlelerin, bir oran içinde, toplumsal - ekonomik ve kültürel bakımlardan yalnızlık, kapalılık içinde oldukları ve ilerleme ve gelişmelerini engelleyici bir takım imkânsızlıkların bulunduğu açık bir gerçek halinde belirlemektedir. Memleketimizde bu gibi koşullar altında yaşayan insanlar çeşitli bakımlardan mütecanis olmayan bir kitle teşkil ederler. Bu kitleyi meydana getiren ailelerin çoğunluğu köy ve kırsal topluluklarında, bir kısmı toplumbilimsel bakımdan çoğu zaman köylerden farklı olmayan kasabalarda, oldukça büyük bir kısmı da, aileleri bir «geçiş dönemi» geçirmekte olan, büyük şehirlerin eski mahalleleriyle gecekondularında yaşamaktadırlar. Bu duruma göre ve daha önce dokunduğumuz sebeplerle «halk», aynı cinsten olan kimse ve meslek gruplarından meydana gelen bir topluluk, daha doğrusu, kitle değildir. Fakat buna rağmen, bu kitleyi meydana getirenlerin ortaklaşa ana özelliği, toplumsal - ekonomik ve kültürel bakımlardan daha açık ve imtiyazlı durumlarda olan aynı ülkedeki bazı topluluklardan farklı durumdaki olması, meselelerinin ayrı bulunmasıdır.

Türkiye'de halk sağlığı folkloru konu ve meselesi daha çok bu anlatmağa çalıştığımız halk kitlesi için söz konusu olması gerekir.

IV. MESELELERİN DAHA AÇIK OLARAK FORMÜLE EDİLMESİ:

Türkiye'de halk sağlığı folkloru meselesi, buraya kadar açıklamağa, belingin ve ortaklaşa özelliklerini göstermeğe çalıştığımız halkın, resmî ve özel sağlık personel ve teşkilâtına başvurmaksızın bir takım hastalıkları kendi inisiyatifleri, kendi ilâçları ve kendi geleneksel usul, inanç ve teamüllerine göre nasıl ve ne suretle tedavi etmeğe çalıştıkları şeklinde tanımlanabilir.

Meselemizi bu şekilde formüle ettikten sonra konunun daha da açıklığa kavuşması bakımından ele alınması gereken başka

önemli bir nokta, halkın hangi hastalıkları tanıdığı, bunları hangi unsur ve usullere başvurarak tedaviye çalıştığının açıklanmasıdır. Bu husus doğrudan doğruya hastalıklarla ilâç ve tedavi usullerinin tasnifi ile ilgilidir. Gerçekten halk hayatında sağlık folkloru çok yönlü bir mesele olarak karşımıza çıktığı için konuyu bir tasnife göre ele almak zorunluluğu kendiliğinden belirmiş bulunmaktadır.

V. HALK SAĞLIK FOLKLORUNUN İNCELENMESİ BAKIMINDAN KONUNUN SINIRLANDIRILMASI :

Sadece sıhhatli kimselerin sağlık durumlarının ârıza ve aksaklığa uğraması sonucu olarak bu kimseleri iyileştirmek ve tekrar sıhhatli hale getirmek için halkın kendiliğinden ve geleneklere dayanarak yapmış olduğu ilâçlar, çeşitli tedavi usulleri incelememizin asıl konusunu teşkil etmektedir. Halbuki bu konunun halk sağlığı folklorunun yalnız bir kısmıdır. Halkın besin, giyinme, barınma, temizlik, çocuk bakımı gibi doğrudan doğruya sağlık gelenekleriyle ilgili çeşitli ve sayıları pek çok bir takım alışkanlıkları daha vardır ki, bunların incelenmesi temel meselemizin dışında bırakılmış, bu suretle konumuz sınırlandırılmıştır. Bununla beraber, bu sınırlandırma dışında kalan halk sağlığı meselelerinden her birinin ayrı birer inceleme konusu halinde ele alınmasının önem ve zorunluğuna dokunmayı da bu münasebetle bir ödev sayıyoruz. Bu hususu böylece belirttikten sonra asıl meselemizin tasnifine geçebiliriz. Acaba böyle bir tasnifte izleyeceğimiz en isabetli ve bilimsel yol ne olabilir?

VI. HALK SAĞLIK FOLKLORUNUN TASNİFİ :

A) Osman Bayatlı'nın Tasnifi :

Halkın hangi hastalıkları bildiği, bunları nasıl adlandırdığı, bu hastalar için doktor, eczane, hastahanelere başvurmaksızın ne gibi ilâçlar yaptığı ve nihayet ne gibi tedavi usulleri kullandığı ve sonuçlar aldığı ve bu arada resmî Sağlık Kurumlarına ne dereceye kadar başvurduğu son derece karmaşık ve bölgeden bölgeye farklar gösteren bir meseledir. Bu meselede yararlı bir iş yapabilmek için iki kaynaktan biri, halkın kendisi, öbürü de, araştırmacının eli altında bulunan malzeme ve bu malzemeyi sağduyusuna göre değerlendirebilmesi yeteneğine bağlıdır.

Biz halk sağlık folklorunu kendi kabul etmiş olduğumuz ölçülere göre örnekleri ile açıklamadan önce bu alanda bir tasnif şekli vermiş bulunan Rahmetli Hocamız Osman Bayatlı'nın tasnifine bir başlangıç olmak üzere bir göz atmayı uygun görüyoruz. (1).

Osman Bayatlı **Şifalı Sular** eserinde ilk önce insan, sonra hayvan, üçüncü olarak insan ve hayvan hastalıkları için şifalı otların adlarını yazmakta ve bu otlarla bazen bir, bazı hallerde bir çok hastalıkları, (2) tedavi için nasıl kullanıldıklarını göstermektedir.

Bu eserin ikinci ve üçüncü kısmında aynı şekilde ve sıra ile gerek hayvan ve gerekse insan hastalıklarını tedavide kullanılan şifalı hayvan ve madenlerin adları verilmekte ve her birinin hangi insan ve hayvan hastalıklarına ayrı ayrı veya her iki veya üç, dördünün kullanılması ile hastalıkların nasıl tedavi edildiği anlatılmaktadır.

Eserin 4 ve 5'inci kısımlarından 4'üncüsü sadece hayvan hastalıklarında kullanılan otlarla bu otların hangi hastalıkların tedavisinde kullanıldığı, son kısımda ise karışık emsemeler veya «koca-karı» ilâçları ile bir takım hastalıkların nasıl tedavi edildiğini belirtmektedir ki, bu kısımda bundan önceki kısımların aksine olarak önce hastalık adı verilmekte, sonra çeşitli tedavi çarelerine dokunulmaktadır.

Osman Bayatlı'nın halk sağlık folkloru ile ilgili kitabının muhteviyatı ve tasnifi hakkındaki bu kısa açıklamadan sonra çeşitli şifalı unsurlarla tedavi edilen yüzlerce hastalıklar hakkında birkaç örnek vermediği uygun buluyoruz.

1) Şifalı Otlarla Tedavi Edilen Hastalıklardan Örnekler :

Adaçayı: Mide ağrılarında, soğuk almalarda kaynatılarak hastaya içirilir.

Anason: Karın ve boğaz şişmelerinde çay gibi pişirilerek hastaya içirilir.

Bamya: Çıban tedavisinde yaş bamya ikiye bölünür ve çıban üzerine yapıştırılır.

(1) Osman Bayatlı, *Şifalı Otlar*, Dördüncü Baskı, Tecelli Matbaası, Sh. 120, İstanbul, 1947.

(2) Aynı eser, Sh. 56, sarımsağın 22 hastalığa iyi geldiği söylenmektedir.

Darı Püskülü: İdrar vermek için kaynatılarak suyu hastaya içirilir.

Sarımsak: Başta arpacığı tedavide suyundan faydalandığı ifade edildikten sonra bu bitkinin daha 21 hastalıkta ne suretle kullanıldığı anlatılmaktadır. (3).

2) Şifalı Hayvanlarla Tedavi Edilen İnsan ve Hayvan Hastalıklarından Örnekler :

Arı: Kurdeşende çömlekçi arısının yuvasındaki toprak ezilir, hastaya su ile içirilir.

Balık: Alabalık vücudun büyük yerlerine sürülmek suretiyle hastalık tedavi edilir.

Horoz İbiği: İşeyen çocuklara pişirilerek yedirilir.

İnsan Sütü: Kulak ve göz ağrılarında pamukla kulak ve göze sürülür.

Karakuş: Gezeryel hastalığında yağından faydalanılır. (4)

3) Şifalı Madenlerle Tedavi Edilen İnsan ve Hayvan Hastalıklarından Örnekler :

Çelik: İğne yutulduğu takdirde saçma büyüklüğünde bir çelik yutulursa iğneyi çıkarır.

Kükürt: Saç döküldüğü zaman yoğurt ile karıştırılarak yıkanmış yerlere sürülür.

Tuz: Başta suda eritilerek kaşıntıları ve bundan başka çeşitli bileşikler halinde 7 hastalığın tedavisinde kullanılır. (5).

Osman Bayatlı'nın eserinin son iki bölümü Hayvan hastalıkları ve eskiden bilinen tedavilerle (Sh. 103 - 114) karışık tedavi usulleri dediği koca-karı ilâçlarından (Sh. 116 - 1197) meydana gelmektedir ki, bu kısımlar muhteva ve nitelikleri bakımından hiç de farklı olmadığına göre niçin ayrı başlık altında mütalâa edildiği yazara mantıkî görülmediği için sebepleri de anlaşılamamıştır.

(3) Sayısı yüzleri aşan çeşitli hastalıkların hangi otlarla tedavi edilmekte olduğunu görmek için bak: aynı eser, Sh. 55-68.

(4) Aynı eser, diğer hastalıkların tedavisi için, bak: Sh. 86-98.

(5) Aynı eser, bak: Sh. 100-102.

Osman Bayatlı'nın halkın ağzından toplamış olduğu malzeme-ye göre yapmış olduğu tasniftten sonra yine halk ve bu gibi meselelerle az çok ilgili bulunan kimselerle temastan sonra halk sağlık folklorunun incellenmesi aşağıda saptanan ölçüye dayandırılabilir. Bu ölçüler 1) hastalıkların kendileri, 2) kullanılan ilâçlar, 3) Halkın uygulamış veya uygulamakta olduğu tedavi usulleridir.

B) Hastalıkların Genel Tasnifi :

İleride çeşitli bölgelerden derlenen örnekoaylarda görüleceği üzere halk sağlık folkloru bakımından hastalıkları başlıca 4 grupta toplamak mümkündür.

- 1) İç hastalıklar,
- 2) Dış hastalıklar,
- 3) Ruhsal - Sinirsel hastalıklar,

4) Cerrahi - çıkıkla ilgili hastalıklardır ki, bu sonuncu gruba kurşun ve bıçak yaralarını da eklemek gerekir.

Bu sayılan hastalık gruplarının her biri birçok hastalıkları içine aldığına göre bunlardan her birinin tedavisi bir takım halk ilâçlarının yapılmasını gerektirir ki, halk sağlığı folklorunda ikinci önemli bir tasnif şekli bu ilâçların kendilerinin tasnifini gerektirir.

C) İlâçların Tasnifi :

Osman Bayatlı'nın eserine ve çeşitli bölgelerden derleyebildiğimiz malzemelere göre bu ilâçları da yapıldığı ve kullanıldığı unsurlar bakımından 5 grupta toplamak mümkündür.

- 1) Şifalı Otlar,
- 2) Şifalı Hayvanlar,
- 3) Şifalı Madenler,
- 4) Şifalı Sular,
- 5) Bu unsurlardan bir kaçının bileşiği olarak meydana getirilen ilâçlar,
- 6) Kutsal Yerleri ve Kimseleri Ziyaret (*)

(*) Kutsal sular, Hacet yerleri gibi.

Bu çeşitli unsurlarla yapılan ilâçların hastalara uygulanması halk sağlık folkloru açısından bir de tedavi şekillerinin, bunları uygulayan kimselerin tasnifini gerektirir.

D) Tedavi Usullerinin Tasnifi :

Hastalıkların tedavi usulleri doğrudan doğruya az önce tasnifini yapmış olduğumuz hastalıkların çeşidi ile yakından ve doğrudan doğruya ilgili bulunmaktadır. Bu duruma göre hastalığın çeşidine göre ilâçların tasnifinde gösterilen şifalı ot, hayvan, maden, su veya bu unsurların bileşiminden yapılan bir ilâçla hastalık tedavi olunur.

VII. ÇEŞİTLİ HASTALIKLARIN TEDAVİSİNDE BAŞVURULAN KİMSE VE ARAÇLAR :

Yine hastalığın çeşidine göre başvuru alan kimselerle araçlar bölgeden bölgeye değişmektedir.

Yukarıda tasnifini yapmış olduğumuz hastalıkların ve tedavi şeklinin çeşidine göre hastaların da çeşitli kimse ve araçlara başvurdukları herkesçe bilinen bir husustur.

Örneğin bir yeri kırılan veya bir kemiği yerinden çıkan, yara beresi veya kurşun yarası olan bir kimse ilk önce kırık-çukukçılara; diş, baş, göz veya boğazı ağrıyanlar, sıtma, sarılık hastalıklarına tutulanlar berber, nalbantlara veya bu gibi hastalıklarda tecrübe sahibi kimselere; romatizmaya tutulanlar ılıca, kaplıca, kum ve şifalı sayılan çamurların bulunduğu yerlere; sar'a, kara sevda, uğrama, çarpılma, büyü, nazar, çeşitli uğursuzluklar gibi ruhî veya sinirsel hastalıklara tutulan veya inananlar hocalara, hacılara, şeyhlere ve evliylara başvurarak muska yazdırma, okutma, kurşun döktürme gibi bir takım sihrî teamüllerden çare ararlar.

Halk sağlık folkloru başka bir yönden gözden geçirildiği zaman tekin sayılmayan yerlere gitmeme, Cuma günü çamaşır yıkama, gece tırnak kesmeme, merdiven altından geçmeme gibi bir taraftan belirli şey ve işleri belirli yer ve zamanlarda yapmama, öbür taraftan, sadaka, zekât verme, adak adama, kurban kesme, dua okuma ve okutma, işe besmele ile başlama gibi inançlara saygı göstermek suretiyle gelmesi umulan bir takım hastalık, felâket ve musibetleri önleyici tedbir almış olduklarına inanmaktadır. Herhangi bir dilenciye verilen beş on kuruşun yerine göre büyük bir

felâketi önliyeceği, bu itibarla bu gibi tedbirlerin bir kısmının önceden alındığı, bir kısmının ise çok arzu edilen bir şeyin (erkek çocuk gibi) olduktan sonra yerine getirildiği halkımız arasında yaygındır ve bu itibarla bu konuda halk sağlığı folkloru ve inançları yönünden üzerinde durulmağa değer kanısındayız.

VIII. HALK SAĞLIĞI FOLKLORUNDA MÜESSESELEŞME EĞİLİMLERİ :

Yazımızın çeşitli hastalıkların belirli kimse ve araçlarla iyileştirilmesi başlığını taşıyan kısmında ileri sürülen düşünceler hatırlanacak olursa halk sağlığı folklorunu meydana getiren hastalıklardan bazılarının ancak belirli kimse ve usullere göre tedavi edilmekte olduğunu görmekteyiz. Bazı ilâçların ve tedavi usullerinin sadece belirli kimseler tarafından yapılması ve yine bazı belirli hastalıkların belirli araç ve yerlere başvurmak suretiyle iyileşeceği inancı halk sağlığı folkloru bakımından bir çeşit ihtisaslaşma olarak düşünülebilir. Bu düşünce ve inancın sonucu olarak da halk sağlığı folklorunun, hiç olmazsa bazı kollarında ve bazı hastalıkların tedavisinde bir müesseseseleşme eğilimi görüyoruz.

Büyü yapma, rüya tabir ettirme, muska yazma, üfürükçülük, fala baktırma... gibi ruhsal ve sinirsel hastalıkların; karın, baş, diş ağrıları, kellik, tavukkarası... gibi fizik sebeplere dayanan bir takım diğerlerinin her ilâçla, herkes tarafından ve her yerde tedavi edilmediği bir gerçek olduğuna göre, bu işlerin usul ve kurallarını bilen bir takım kimselerin, çeşitli tedavi usul ve tavsiyelerle sanatlarını icra ettikleri herkesçe bilinen gerçektir. İşte halk sağlığı folklorunda müesseseseleşme eğilimi bu gerçeklerin bir sonucudur.

Yukarıda kısaca dokunduğumuz müesseseseleşme eğilimi gösteren tedavi usulleri çoğu zaman bir takım tecrübelerle dayandığı için bu gibi kimselere halk gerekli saygı ve itibarı göstermekte kusur etmez.

Bu konuda sadece bir iki örnek vermek için Ocak ile Cindar müesseselerine dokunmakla yetiniyoruz.

Ocak ve Elverme Geleneği :

Elvermede ampirik koca-karı ilâçları ile sıhrî sayılan kuvvetler birbirlerine karışmıştır. Elvenebilmek için «ocaktan olma» şart-

tır. Ocak, hastalığı tedav eden kimsenin bütün hüner, incelik ve bilgilerinin bir arada toplanmasıdır. Elverme (ehliyet sahibi yapma) bu hüner, incelik (hazakat) ve bilgilerin başka bir kimseye öğretilmesi, sırların ona açılmasıdır. El, babadan oğula geçer; çok seyrek hallerde güvenilir başka bir kimseye de verilebilir (6). Biraz önce de dokunduğumuz üzere elvermede en olumlu gibi görülen kırık - çıkıkçılıkla beraber, olumsuz sayılan birçok hastalıklar, örneğin, bu arada büyü yapma, üfürükçülük ve rünya tabir ettirme gibi sanatlar da söz konusu olabilir.

Cindarlar :

Cindar, cin ve perilerle ünsiyeti olan ve bunların hangi hastalıklara sebep olabileceğini ve tedavisini bilen kimsedir.

Cindarlar bazı hallerde ontaklaşa çalışırlar. Bunlardan birisi, bir takım anlaşılması güç şeyler, dualar okuyarak cinleri toplar, onlarla konuşur. İkincisi yine benzer tarzda bir takım dualar okuyarak cinleri hastadan uzaklaştırır. Bu suretle hastalığın bir süre sonra veya hemen geçeceğine inanılır. Cindarlar genellikle köy hocalarıdır ve ocak sahibidirler.

Cindarlara daha çok cin çarpılma, uğrama ve büyüye tutulma gibi hastalıklara inanan kimseler başvurur.

Bazı hastalıkların tedavisinde tek bir cindar kendi başına hareket eder. Hastaya tedavisi sırasında bir takım özel dualar okur; hareket ve jester yapar ve acaip sesler çıkarır. Bu suretle cinlere nüfuz ederek ve onları kontrolü altına alarak hastayı iyileştirmeye çalışır. Tedavisi sırasında cindar yapmış olduğu hareketlerle âdeta kendinden geçer; bir çeşit meczup haline gelir ve hastasına da bu ruh halini sirayet ettirir. Bu suretle cindar hastalığa sebep olan cinleri hastadan uzaklaştırdığına inanır. Hastalık geri gelecek olursa iyileşinceye kadar aynı tedavi usulüne devam olunur. Ancak bütün bu gayretlerden bir sonuç alınmadığı takdirde başka çarelere başvurulur.

Sığınma Geleneği :

Halk arasında yerleşmiş ve yine ocak kavramı ile ilgili inançlardan biri de sığınmadır.

(6) İbrahim Yasa, Sindel Köyü, Sh. 99, 1960.

Aynı yazarın Hasanoğlan Köyü'ne Bakınız, Sh. 219-222, 1955.

Her hangi ruhî veya fizikî hastalıklardan birine, örneğin, yılancağı tutulan bir kimise bu hastalıklarla uğraşan birinin ocağına başvurarak kendisini sığınmaya tabi tutturmak suretiyle tedavi ettirir. Tedaviyi yapan ocak sahibi hastanın hastalığa tutulan vücudunun bir kısmını bir şeyler okuyarak eliyle sıvazlar. Bazı yerlerde ve halk arasında bu tedavi şekline sığınma denir ve ocak, babadan oğula, kuşaklardan kuşaklara geçer.

Bir örnek vermiş olmak için yılancağı hastalığının bu usulle nasıl tedavi edildiğini, tedavinin nasıl yapıldığını gören bir kimsenin ağzından dinliyelim.

«Tanıdığım birisi yılancağı hastalığına tutulmuştu. Hastayı «ocağa» götürdük. Ocak sahibinin biri erkek, öbürü dişi iki yassı taşı vardı. Ocakçı sıra ile bu taşlardan cinsine göre her biri için ayrı ayrı dualar okuyarak yaranın üzerine yapıştırdı ve hastayı sıvazladı. Yara üzerine yapıştırılan taşlardan dişisi tutmuş, erkeği tutmamıştı. Bu duruma göre hastalık gelecek senelerde tekrar nüksederek kendisini gösterecekti; öyle de oldu. Şayet erkek taş tutmuş olsaydı hastalık daha tehlikeli olacağı inancı hastaya bildirildi. Fakat bu bir defa olur, bir daha bu hastalığa yakalanılmaz. Hastaya gerekli dualar okundu. Fakat sonunda hasta yine de doktora götürülerek tıbbî tedavisi yaptırılmak gerekti.»

IX. HALK SAĞLIĞI FOLKLORU HAKKINDA BAZI GENEL DÜŞÜNCELER :

Bu yazıya ek olarak alınan ve memleketimizin çeşitli bölgelerinden toplanan birkaç örnekolay da gözden geçirildikten sonra bu meselle hakkında ileri sürülen düşünceleri ve yapılan yorumları daha iyi ve kolaylıkla anlamamanın mümkün olacağına inanmış bulunuyoruz.

Halk sağlık folkloru ile ilgili malzeme ve usulleri bilimsel bir açıdan olumlu olanlarla, olumsuz olanlar olmak üzere iki ana grupta toplamak mümkündür.

Şifalı otları, hayvan ve madenlerle yapılan ilâçları ve tedavi şekillerini, bu arada şifalı suları, kırık - çıkıkçıları pek az müstesna, olumlu halk sağlığı tedbirleri olarak kabul edebiliriz. Bunların tümünü birden halk «koca-karı» ilâçları olarak adlandırmaktadır.

Kocakarı ilâçlarının çoğu uzun tecrübelerle, halk hekimliği diyebileceğimiz oldukça olumlu maddî temellere dayanır. Hafif ve

müzmin olmayan önemsiz hastalıkları gerçekten iyileştirenleri epeyce bir toplam tutar. Bir örnek olmak üzere bir Köy Hocası tarafından anlatılan bir olaya dokunacak olursak mesele ne demek istediğimiz daha açık olarak belirmiş olur.

Sindel'de soğuk almış kimselere söğüt çiçeği kaynatılarak (içine nane ruhu atıldıktan sonra) içirilir. Tecrübe göstermiştir ki, bu tedavi fazla hararetin önüne geçer ve hastayı rahatlandırır. Bir gün Köy Hocası eczanelerden birine giderek hastası için bir ilâç satın almak ister. İlâç hazırlayan eczacının bir tüp içine bir miktar sıvı, sonra bir ot, daha sonra nane ruhu koyduğuna dikkat eder. İlâç hazırlandıktan sonra bir şişeye konur ve ücret olarak Hocadan 250 kuruş para istenir. Hoca bunun üzerine eczacıya bu ilâcı köyde de yapabileceğini söyler ve buna 50 kuruştan fazla para vermiyeceğini ekleyerek oradan ayrılır. (7).

Daha önce dokunulduğu üzere kocakarı ilâçlarının bir çoğu aşağı yukarı doğrudan doğruya tecrübe ve ampirik verilere dayanır. Sihirden olumlu hekimliğe geçişte bir önem teşkil ederler. Fakat taamiyle sihrî nitelikte olan ve anlaşılması güç olan bir takım unsurların bileşiklerinden meydana getirilen ilâç ve tedavi usullerinin böyle olumlu bir tarafı yoktur. (8).

Olumsuz olarak özelleştirdiğimiz halk sağlık folklorunu maddi ve manevi olarak iki grupta toplayabiliriz. Bu iki grubu özelleştiren ortaklaşa taraf her ikisinin de bugünkü mantık anlayışımıza uymadığı veya mantık dışında görünmeleridir. Bu bakımdan bunların maddî olanlarından bir kısmı bir takım ampirik denemeler niteliğinde olsalar bile yine de bugünkü bilimsel anlayışa aykırı düşmektedirler. Bu hususta bir iki örnek vermek suretiyle ne demek istediğimizi daha iyi anlatmak mümkün olur sanırız.

Örneğin Seyhan İlinin Ceyhan İlçesine bağlı Yumurtalık Bucağından derlemiş olduğumuz halk sağlık folkloru arasında kellik ve kulak ağrısı hastalıklarının tedavisi için şu ilâçlar kullanılmaktadır:

Kelliği tedavide hastanın kalan saçları yolunduktan sonra başı ispirto ile iyice yıkanır. 24 saat sonra baş bir kaç yerinden ustura ile çizilir. Bir berberden yeni kırılmış bir kimsenin saçları

(7) İbid., *Sindel Köyü*, Sh. 97-98.

(8) İbid., *Sindel Köyü*, Sh. 98.

alınarak baş bu saçlarla iyice ovuşturulur. Sonra asma kurdunun külü ile zeytin yağı karışığı da başa sürülür. Üzerine karasakız konarak baş bir bezle sarılır. Baş 15 gün sonra açıldığı zaman yeni saçların çıkmakta olduğu görülür.

Kulakağrısının tedavisine gelince, bir sıçan yavrusu bir fincan zeytin yağı içine konarak güneş altında bırakılır. Bir süre sonra yavru yağ içinde erir ve sıçan yağı olur. Bu yağ kulağa damlatılır. Bu ilâçtan bir sonuç alınmadığı takdirde mavi bir kâğıt huni haline getirilerek kulak deliğine sokulur ve huni bir kibritle yakılır ve çıkan duman kulak ağrısını hemen keser.

Bu iki hastalığı tedavi etmek için halk tarafından tertiplenen bu ilâçların bileşimine giren unsurlar düşünülecek olursa bu hastalıkları iyi edeceği yerde daha da fenalaştırması ihtimali her zaman için varid olabileceği halde halk mantık ve inançları ile hiç bir şekilde çelişmemektedir. İstidraden bir yangıya varmak gerekire halk ile aydını birbirlerinden ayıran bu gibi bir çok gelenek ve inanç ayrılıkları olması gerekir. Bazı yer ve bölgelerde özellikle yaraların tedavinde insan pisliğinin kullanılmakta olduğunu söyleyecek olursak anlayışı bakımından halk ve aydın arasındaki ayrılık ve uçurumun korkunçluğu daha kesin olarak belirmiş olur.

Yine bundan önceki sayfalarda dokunduğumuz üzere halkın hastalıkları özellikle, ruhî veya sinirsel olanları tedavi etmek için başvurduğu olumsuz tedavi usullerinden bir başkası da boş inançlarla gelenek, göreneklendir.

Halk arasında hastalıkları okutmak, tütsülettirmek, okutulan suyu içirmek... gibi sadece boş inançlara ve teamüllene dayanan birçok gelenekleri bir grup halinde toplamak mümkündür. Kurşun dök-türme, muska yazdırma, nazarlık takma... gibi yine bu boş inançlara dayanılarak yapılan tedavi usulleri de başlı başına ikinci bir grup teşkil ederler. Bu iki grupta toplanan hastalıkların temel sebepleri arasında bir takım görülmez varlıkların, cin, şeytan, perilerin oynadığı role halkımızın çoğunluğu hâlâ ve kuvvetle inanmaktadır. (9).

Yazımızın bu kısmında sözü edilen meseleleri daha somut olarak örnekolaylarda görmek mümkün olabileceği için konuyu daha

(9) Mahmut Makal, *Memleketin Sahipleri*, Varlık Yayınları İkinci baskı, Sh. 118, 1958. Fakir Baykurt, *Yılanların Öcü*, Yükselen Matbaası, İstanbul, İlk I. V. inci kısımlar, Sh. 9, 58, 1959.

çok uzatılmaktan çekinerek halk sağlığı folklorunda göze çarpan bazı eğilimlere dokunarak bu kısa incelememizi sonuçlandırmaya çalışacağız.

X. HALK SAĞLIĞI FOLKLORUNDA DEĞİŞME EĞİLİMLERİ VE BAZI SONUÇLAR :

Halk Sağlığı Folklorunda sözü geçen hastalık, ilâç ve tedavi usullerinde Cumhuriyetin ilânından zamanımıza kadar geçen 40 yıllık sürede nerelerde, nelerin yapıldığı ve ne gibi değişmelerin meydana geldiğini anlatabilmek için daha uzun, kapsamlı ve yerinde yapılan metodlu araştırmalara ihtiyaç vardır.

Bununla beraber, memleketimizin çeşitli yer ve bölgelerinde yapmış olduğumuz gözlemler, bu konuda uzun zamandanberi öğrenci ve öğretmenler vasıtası ile ve kendimizin derlediğimiz malzeme ve yapmış olduğumuz köy monoğrafileri; bu alanda yazılan veya dolayısı ile ilgili bulunan eserlerin gözden geçirilmesi; Sayın öğretmen Veysi Yılbaşı'nın Güney Anadolu'da yaptırmış olduğu 30 köy hakkındaki mütevazı monoğrafilerinin halk tabipliği ile ilgili kısımları gözden geçirilince halk sağlığı folklorunun bu gün ve gelecekteki durumu hakkında bazı düşünceler ileri sürmeği mümkün görmekteyiz.

Herkesce bilindiği gibi son 35 - 40 yıla içinde Saltanattan, sonra Halifeliğin ortadan kaldırılması ve Cumhuriyetin ilânı ile onu izleyen kısa sürecek bir zaman süresi içinde Atatürk Devrimleri gerçekleştirilmiştir. Bir sıra gözetmeksiğin aşağıda sıralayacağımız Şeyhülislâmlığın, tekke, zaviye tarikatların yeni çıkarılan kanunlarla ortadan kaldırılması, medreselerin kapatılması, Tevhidi Tedrisat ve Medenî Kanunların kabulü ve türbelerle ziyaret yerlerinin yasak edilmesi ve nihayet 1928 de Arap harfleri yerine Lâtin kökünden gelen Çağdaş Türk Alfabesinin yerini alması ve hemen bunun arkasından halkı kısa zamanda okutma seferberliğinin başlaması, Halkevleri, Köy Okuma odalarının açılmaları gibi birbirini kovuşturan faaliyet ve hareketler halkı önce afallatmış, sonra eski gelenek görenek, ve bu arada özellikle batıl inançlarla ilgili halk sağlığı folklorunda da zamanla etkilerini göstermeğe başlamıştır.

Cumhuriyetin ilânından 10'uncu yılında yapılan büyük kutlama törenindeki halkın taşkın gösterileri yalnız maddî bakımdan değil, manevî bakımdan da değişmekte olan Türk toplumsal yapısının emareleri olarak kabul edilebilirdi.

Cumhuriyetin 10'uncu yılını izleyen ilk yıl Türkiyenin 5 yıllık iktisadi kalkınmasını palânladığı ve uygulamaya başladığı yıllara rastlar ve bu alanda bazı ilerlemeler kaydedilirken, bir taraftan da yeni açılan demir ve karayolları, memleketin Kuzeyini Güneyine, Batısını Doğusuna bağlamak suretiyle bir çok şehir, kasaba ve köyleri toplumsal - ekonomik yalnızlıktan kurtarır; başka yer ve kimselerle temaslarını sağlamak suretiyle yaşayış, anlayış, görüşlerine ve bu arada sağlık alışkanlıklarına etkide bulunur.

Atatürk'ün, 1938'de ölümü 1939'da II inci Dünya Savaşının ilânı ile, harbe rağmen, Türkiye için ikinci bir uyanış dönemi başlar ve bu dönem 1946 yılına kadar devam eder. Klâsiklerin tercümesi, Teknik - Sanat Okulları ile Köy Enstitülerinin açılışı bu döneme rastlar.

Bu dönemde tercüme edilen yüzerce klâsik eserin okunması, binlerce sanat ve Köy Enstitüsü çıkışlı kız ve erkek gençlerin memleketin her köşesine yayılarak cahillik ve kara kuvvetle çatışmaları halkın inanç, geleneklerini ve yine bu arada halk sağlık folklorundaki bir takım mantık-dışı usulleri sarsmada ayrıca etkide bulunur.

Çok - partili döneme girdiğimiz 1946 yılından itibaren, hızını almış bulunan bu gelişmeler ters bir yöne yönelmeğe ve doğrudan doğruya ve açıkça Atatürk Devrimlerine cephe almakla sonuçlanır. 1946'dan sonra bir taraftan Halk Partisi Devrimler aleyhine çeşitli tâvizlerde bulunurken, 1950 - 1960 yılları arasındaki dönem süresince de Demokrat iktidarın Devrimleri, halk tarafından kabul edilenlerle edilmeyenler diye ikiye ayrılması, halkı tereddüde düşürerek daha çok eski inanç ve geleneklerine dönmesi ile sonuçlanır. Ve bu arada pek tabii olarak halk sağlık folklorunun batıl inanç, gelenek ve usulleri yeniden ve eskisinden daha kuvvetli ve açıktan açığa uygulama alanı bulunur ve devletin kendisi tarafından birçok sebep ve maksatlarla âdeta tasvip görür. Bir bakıma 27 Mayıs 1962 Devrimi bu durum ve gericiliğe karşı bir tepki olarak kabul edilebilir. Bununla beraber, son on yıl içindeki bütün gerici hareketlere rağmen, özellikle II'inci Cihan Savaşından sonraki süratli gelişmeler halkı eskiden bağlandıkları oranda halk sağlık folkloru geleneklerine bağlanmada çeşitli tarzlarda etkisini göstermekte devam eder. Şimdi kısaca bu etkilerin belli başlı nedenleri üzerinde durarak yazımıza bir son vermeğe çalışacağız. Hak arasında dün olduğu gibi bu gün de doktor, ebe ve diğer sağlık

personeline güvensizlik vardır. Özellikle bu güvensizlik erkeklerden çok kadınlar arasında mevcuttur. Bu güvensizlik ve şüpheliğin nedenleri üzerinde duracak değiliz. Bununla beraber, yine halk arasında halk sağlık folklor ve inançları bakımından, üzerinde durulması çok daha önemli bir gerçek daha vardır ki, bu gerçek biraz önce dokunduğumuz sağlık personeline güvensizlik ve şüphelilik ile çelişir durumdadır. Bunun en somut belirtisi hastahanelerimizi daha ziyade halkın doldurması ve buralara daha ziyade halkın akın etmesidir. Bu itibarla bu olayın nedenleri üzerinde kısaca durmağı yararlı görüyoruz.

Bundan önceki bazı açıklamalarda zaten bu nedenlerin bir kısmına dokunmuştuğuk. Bunlar arasında eğitimin oldukça yayılması, askerlik hizmeti yapan gençlerin bir takım yeni tecrübe ve sağlık kaide, personeli ile temasları, özellikle kitle haberleşme ve ulaştırma gereçlerinde kaydedilen yenilik ve gelişmeler, II inci Cihan Savaşından sonra tıp âlemindeki yeni yeni ilâç ve usullerin yayılması, Milletler arasında halk sağlığı meselelerindeki yardımlaşmalar, nüfusun süratle artması sayesinde şehirlere olan geniş ölçüdeki nüfus akınları gibi etkenlerle toplumsal ekonomik ve kültürel bakımlardan bir çok topluluklar yalnızlıktan kurtularak açık topluluklar haline gelmişlerdir. Bu suretle daha çok halk yığınlarını teşkil eden köylülerle şehirliler birbirlerinin sağlık alışkanlık ve geleneklerini öğrenme imkânına kavuşmuşlardır. Bir çok köylüler arasında eski yardımlaşma, dayanışma gelenekleri, aslî grup bağlılıkları, sıra sevgisi gevşemiş veya tamamıyla zedelenmiştir. Bu kimseler köyleri ile temaslarını devam ettindikleri sürece şehirlerde öğrendikleri sağlık alışkanlıklarından bir kısmını köyelerine de sokmuşlar, bu sebeple de eski halk sağlık folkloru unsur ve usullerinin yerini çağdaş tababetin gerektirdiği unsur, usuller almıştır ve almaktadır. Daha ziyade maddî diyebileceğimiz hastalıkların tedavisinde görülen bu olumlu gelişmelere paralel olarak ruhsal - sinirsel hastalıklar alanında böyle bir gelişmeyi gösteren alâmetler henüz belirtilmiştir denemez. Bu itibarla yalnız Türkiye değil, dünyanın bu durumda olan memleketlerinde de halk sağlık folkloru usulleri ile çağdaş tıbbî sağlık usullerinin daha uzun yıllar bir arada uygulanacağını tahmin etmek, bir kehanette bulunmak olmasa gerekir.

ÖRNEKOLAYLAR

Örnekolay: 1

HALK SAĞLIĞI VE ÇEŞİTLİ HASTALIKLARI TEDAVİ USULLERİ

1) Belsoğukluğu :

a) Su bardağının içine limon suyu, kabuklu bir yumurta (veya bauk) koyup gecellendirilir, sabahleyin hastaya bir bardak sütle karıştırıp içilir. Hasta iyi olana kadar 7 kere içer. Kan getirir, fakat tedavi edilmiş olur.

b) Baldırı kara otu (maydanoz yaprağına benzer), derllerde bulunan kara sülük, bunlara eşit miktarda ayrık otu, bir arada kaynatılarak 7 gün birer kadeh hastaya içirilir.

2) Tifo :

(Yaz kış tedavisi başkadır.) Kışın: a - Bir «havayı» arpa kaynatılıp (*) hasır veya çuval içine konur, hasta içine yatırılır.

b - Bir çaputun içine yumurtanın beyazını sarıp, üzerine döğülmüş hardal tohumu serpilir. Hasta boğazından kuyruk sokumuna kadar bununla sarılır.

Yazın: c - Hasta soğüt yaprağı serilmiş bir yere yatırılarak üstü örtülür.

3) Dizanteri :

a - Keçi boynuzu (harnup) yakılarak kömür haline getirilir, buna (bir kahve kaşığı dolusuna) tek bir karabiber döğülerek karıştırılır ve hastaya içirilir. Hasta bunu üç sabah ardiardına içecek olursa iyi olur.

(*) Bir hayavyi 16 kiloluk (buğday için) bir tahıl ölçüsüdür.

b - Kiremit kızdırılır, üstüne bir fincan sirke dökülerek hasta buğusuna tutulur. Bu ameliye yapılmadan önce hastanın hintyağı içmiş olması şarttır. (Bundan başka bir sürgü ilâcı kllanılmaz.)

4) Çiçek :

Bir topak kükürt yakılarak çocuk akşam ve sabah omak üzere günde iki defa tütsülenir. Kendisine tatlı (özellikle üzüm tatlısı) yedirilir. Ekşi hiçbir şey yedirilmez.

5) Kabakulak :

Kaya kuruğu (İpek çiçeği) bir çaput içerisine konarak hastanın boğazına bağlanır.

6) Firengi :

a - Civa, mavi ispirto ile (tükrükle de olabilir) karıştırılır. Asma kuru (tahta bakan) alınarak, yakılıp külü elde edilir. Civa mahlûlü leblebi unu ile hamur haline getirilir. Sonra leblebi tanesi büyüklüğünde yuvarlandıktan sonra hastaya yemeklerden önce üç kere içirilir. 7 gün sonra hasta iyi olur.

b) Fındık büyüklüğündeki kalaycı nişadını ateşe atılarak firengili dumanın üstüne konur, ilâcın bir kısmını da yutması gerekir. Diğer ilâçlarla birlikte tedaviye günde üç defa olmak üzere 7 gün devam olunur.

7) Kızamık :

Günde bir defa vücuda mavzer yağı sürülerek hastaya bol tatlı yedirilir.

8) Kızıl :

Hastaya iki veya üç kara tavuk kanadı ile sirke sürülür ve bol tatlı yedirilir.

9) Kuduz :

Kuduz köpek ısındıktan sonra kırkinci gecesi hastayı uyutmak gerektir. Böylelikle hastalık geçer.

10) Lekeli humma :

Kavun çekirdeğini dövüp su ile hallederek ve bu suyu süzüp içine polat şekeri atılır. Hastaya 8 gün - aç karnına - günde üç kere yemekten bir saat önce bir çay bardağı içirilir.

11) Sıtma :

a - Tentirdiyot otu dövülerek hasta hummaya tutulduğu zaman nabızlarına bağlanır.

b - Hastayı sıtma tuttuğu zaman İngiliz Söğütünden yedi yaprak kaynatılıp aç karnına yemekten bir saat önce üç kere içirilmeli ve tedaviye yedi gün devam etmelidir.

12) Trahom :

Dış tedavisi: Yabani lâvanta (Kale otu) yaprağının 20 tanesinin tersi ile hastalığın âriz olduğu yer bir seferde 20 defa silinir. Daha sonra aynı yer toz şekerle aynı suretle temizlenir. Kale otunun dallarını da kaynatıp suyu ile gözü üç gün banyo yapmak usulüne de başvurulabilir.

13) Verem :

a) Hastaya küflü tulum peyniri yedirilir. Üzüm suyu içirilir; serin yerlerde barındırılır.

b) Hastaya dikenli ardıç olduğu gibi yedirilir veya ezilmek suretiyle suyu şişelere doldurularak ayazlandırılır ve her sabah bir çorba kaşığı içirilir. Bu ilâç hem insan, hem de hayvan tedavisinde kullanılır.

c) Yumurta kabuğu iyice döğülerek toz haline getirildikten sonra bir tülbenitten geçirilir ve hastaya her sabah bir kahve kaşığı içirilir.

14) Bademcik :

Kara biber döğülerek günde iki defa bademciklere parmakla sürülür.

15) Başağrısı :

a) İt taşığının (sırt atan) bir tanesinin suyunu burnun bir deliğine, öbürünü de ikinci deliğine akıtmak tedavi için yeter.

b) Hasta Özerlik tohumu ile tütsülenir.

16) Uyuzluk :

Kabartılar (bir ot) ezilerek su ile karıştırıldıktan sonra acısına dayanıncaya kadar vücuda 2 - 3 defa sürülür. Sonra sabunla yıkanarak hastaya temiz elbise giydirilir.

17) Göz ağrısı (Kanlı ise) :

a) Kırmızı bir domates ortadan yarıılır. Bir çay (kesme) şekeri ezilerek domatesin üstüne serpiştirildikten sonra göze sarılır ve bir iki saat sonra da sargı kaldırılır. Tedaviye bu suretle üç gün devam olunur.

b) Göz kaşınıyor veyagidişiyorsa: Eczalı pamuk üzerine hastaliksız bir kimsenin sidiği konur ve göze bağlanır. Tedaviye üç gün devam olunur.

18) Diş ağrısı :

Zeytin ağacı sakızı veya afyon, dişin dibine konur. Bu ilâçlar diş etine değecek olursa eti çürüteceğinden dikkatli olmalıdır.

19) Mide ağrısı :

a) Karadaki sülüklerin birkaç tanesi kaynatılarak içi çıkarılır. Üzüm (kuru) ve ısırgan tozu veya zervek ile karıştırılıp nohut büyüklüğünde olmak üzere ayrılır. Yemekten bir saat önce olmak üzere günde üç defa verilir.

b) Limon tozu içirilirse ağrıyı derhal keser.

20) İdrar Çıkaramama :

a) Yarıyarıya kalıncaya kadar kale otu kaynatılır. Günde üç defa içmek şartıyla yedi gün tedaviye devam olunur.

b) Kılta tohumundan üç gram bir kilo su içinde kaynatılır. Bu sudan her gün aç karnına bir bardak içilir.

c) Sütte kaynamış pirinç lâpası, ağrıyan yere günde iki üç defa konur.

d) Taze inek yağı, süt ve zeytin yağı ile karıştırılarak hastaya içirilir.

21) Devamlı burun kanaması :

Yumurta kabuğu elekten geçecek şekilde iyice döğülür. Hastaya burnuna çeker.

22) Kabızlık :

Sabun suda eritilip bir bardak içilir.

23) Amellik (İshal) :

a) Tavuk taşığının (katı) sarı derisini kaynatılarak suyu hastaya içirilir. (çocuklar için)

b) Peliti kaynatıp hastaya suyu içirilir. Bu tedavi etmezse mercin (munt) yaprağı kaynatılarak içirilir. Bu, ishali derhal keser. (Büyükler için)

c) İyice kaynamış yumurta sarısını somak'a (*) batırıp yemek de ishali keser.

24) Nezle :

Çakal barsağı (bir ot) veya ruh otu buruna çekilir.

25) Bakırla Zehirlenme :

Zehirlenen kimseye zeytinyağı ile yoğurt karıştırılıp içirilir.

26) Zehirli Hayvan Sokması :

a) Akrep ve kırkayak sokmasında at sineği ezilerek sokulan yerin üzerine konur.

b) Yılan sokması: sokulan yer yarılıp emilir veya kızgın demirle dağlanır. Sonra zeytinyağı ile yoğurt karışımı içilir.

c) Yılan Sokması :

İnsan pisliği ile sidiği iyice çalkalandırılarak karıştırıldıktan sonra içilir. (Hayvanlar için de makul bir tedavi usulü.)

(*) Somak - Antep fıstığıgillerden, sıcak bölgelerde yetişen, kabuğu hekimlikte, dericilikte kullanılan, mercimeğe benzeyen, taneleri dövülerek ekşilik vermek için yemeğe konulan ve hekimlikte yüz kadar türü kullanılan bir ağaçtır. T.D.K. Türkçe Sözlük.

27) Apandisit :

Sancı başladığı zaman boğaza parmak sokularak hasta kusturulur. (Bundan maksat mide muhteviyatı boşaltılmak suretiyle acıyı hafifletmek imiş.)

28) Kanser :

Dut yaprağı döğülerek kanser olan yerin üzerine konur. Yaprak döğüntüsü yara üstünde 6 saat kalır. Bu süre içinde kanser yerindeki et çürür ve dökülür. Tedavi için bu ameliyeye 3 gün devam olunur.

29) Hastaya leblebi, nohut, peksimet veya kuru ekmeğe yiyebildiği kadar yedirmeli, öğleye kadar su içmesine müsaade etmemeli, öğleye kadar su içmesine müsaade etmemeli ve bu tedaviye 3 gün devam etmelidir.

30) Böbrek Hastalığı :

Hasta bol bol incir, zeytin, ekmeğe yemeli ve günde üç defa ayrık suyu içmelidir.

31) Şeker Hastalığı :

Hasta kesim olarak et, şeker yemiecek, bunların yerine somak, ekşi nar, yoğurt yiyecektir. Bundan başka sabahları aç karnına bir bardak gazyağı içecektir.

32) Sarılık :

İt taşı suyu hastanın burun deliklerine damlatılacaktır.

33) Safrayı boşaltmak (Kusmak):

Hastaya, it tavağının suyu leblebi unu ile hap yapıp bir fincan su ile bir tanesi aç karnına içilecektir. Bu ilâçtan küçük çocuklara az vermek gerekir.

34) Göze Ağ Gelme :

Acı salkızlığın yaprağı çignenerek aç karnına sabahları hastanın gözüne üflenir. Eskiden ise yedi tane bal arısı tutulup kurutulur, ezilerek toz haline getirildikten sonra göze üflenirmiş.

35) Çıbanların Tedavisi :

a) Kançıbanının görülmesi ile birlikte hiç kullanılmamış sabun, zeytinyağı, yumurta beyazı ve kamışın külü veya özü ile karıştırılarak çıban üzerine bağlanır.

b) Diğer Çıbanlar :

Badem yağı (mavzer yağı), üstübeç (ökezdüzen) karıştırılarak bir çeşit merhem yapılır ve çıbanlara sürülür.

36) Azan yaraya karşı :

Kurtuluca otu (kökü yakılmış), yakılmış aşık (kemik) ile birlikte ezilerek toz haline getirildikten sonra susam yağı ile merhem yapıp yara üzerine sürülür.

37) Kurtlu yara :

Şeftali yaprağı döğülerek suyu yara üzerine sürülür.

38) Yanık ilâcı :

Davar kılı yakılıp ufalanarak sırlık (susam) yağı ile karıştırılarak yanık yerin üzerine sürülür.

39) Yarayı iyi etme ilâcı :

Zeytin, inek, koyun iç yağları, bal mumu, iki kardeşten sağlanan kan, çam ve kara sakız karıştırılarak meydana gelen merhemle hastanın yarası tedavi edilir.

40) Göze ağ gelmesinin başka bir ilâcı :

Ağ, göz bebeğinin üstüne yerleşmeden önce sinir otu (?), sarımsak ve nişadır ezilerek suyu hastanın gözüne sıkılır. (sürülür.)

41) Kadınlar çocuk doğurdukları zaman kanın durdurulması:

Fasulye, kahve gibi şeyler kavrulularak çekildikten sonra hastaya saatte bir kahve kaşığı içirilecektir.

42) Kan durdurma :

Tarlada başak üstünde iken çürümüş olan arpa veya buğday kaynatılarak suyu hastanın damarına şırınga edilir.

43) Kesilen bir yeri hemen iyileştirmek için :

Tentirdiyot otu döğülerek kesilen yere konur.

44) Dilin üzerini beyazlık kapladığı zaman :

Ayva kaynatılarak şerbet halinde hastaya aç karnına günde üç defa birer bardak içirilir.

45) Zayıflama: Sebebi ve tedavisi :

Zayıflayan kimselerin bir kısmı çok bol don yağı yediği için bu hale düşer. Don, bağırsakları sıvıdığı için sindirilen besin vücuda kan halinde geçemez. Bu gibi kimselere sebze ve bol meyva yedirmelidir.

Seyhan İli - Ceyhan İlçesi, Yumurtalık Bucağı

Örnekolay : 2**1) Karın Ağrısı :**

Arpa ekilen bir araziden toprak etirilerek içine biraz su ve biraz da katran katıp karıştırılır. Karnı ağrıyan şahsın ağrıyan yerine sarılır. Sarılma esnasında Hoca okur ve üfürür.

2) Baş ağrısı :

Hoca ve ihtiyar kadınlara başvurulur. Hoca, hastayı sadece okur. Kocakarı tedavisine (baktırma) gelince :

a) Çekiye bakma: (*)

Çekisine baktırılmak istenen şahsın yağlık denen, büyük mendili alınır. Aynı işlerle uğraşan kocakarıya baktırılır ve o çeki getirilir, başı ağrıyanın başına bağlanır. Orada yarım saat kalır. (Hafif baş ağrıları için)

b) Tuz kavurma :

Bu iş yine kocakarılar tarafından fazla başı ağrıyanlara (böy-
lelerine nazar almış denir.) şöyle yapılır:

(*) Tartı anlamına gelir. T.D.K. Türkçe Sözlük.

Bir tavaya tuz konur, tam çatlamaya başlayınca tava, başı ağrıyanın başı üzerinde tutulur. Tuz ne kadar etrafa sıçarsa o kimsenin o kadar fazla nazarı varmış denir. Bu iş yapılırken de kocakarı okur ve üfler.

c) Kurşun dökme

Kocakarılar tarafından başı ağrıyanlara yapılan bir ameliyedir. Bunun için kurşun bir tavada eritilir. Tahminen 5 cm. çapında bir daire şeklinde ve yarım santim kalınlığındaki bir kaba dökülür. Bir süre sonra kurşun parçası alınır. Bir yerinden delinir. Başı ağrıyanın görülmeyecek bir yerine asılır.

3) Tavuk karası (Karanısı) :

Bu, gözde olan bir hastalıktır. Bu gibi hastalar karanlıkta bir şey göremezler. Bu hastalığın tedavisini köyde herkes bilmekte beraber, en çok tatbik eden zenginlerdir. Hastalığın biricik ilâcı kara tavuk etidir. Hasta tedavi edilinceye kadar kendisine kara tavuk eti yedirilir. Bu tedavi usulü tecrübeye dayanır.

4) Arpacık :

Gözün üst kapağında husule gelen bir yaradır. Şöyle tedavi edilir: Hasta siyah köpeği olan bir eve götürülür. Karnı yukarıda olmak üzere yatırılarak, başına bir kalbur, kalburun üzerine de bir parça ekmek konur ve bu ekmek köpeğe yedirilir. Tedavi bu şekilde tamamlanır.

5) Temre :

İnsanın yüzünde görülen bir hastalıktır. Bunu tedavi için «İlâbanda (lâbanda: rumex patientia) denilen bir bitkiden faydalanılır. Bu bitkinin yaprakları döğülerek biraz sulandırılır; hastanın temre olan yerlerine sürülür. Temreler iyi oluncaya kadar tedaviye devam olunur.

6) Sarılık :

Tedavisi şöyledir: Hasta başka bir köydeki bu işten anlayan bir kocakarıya götürülür. Kocakarı hastanın ayaklarına, el bileklerine, boynuna siyah yün iplik bağlar. Bu işi yaparken de birşey-

ler okur ve üfler. Sonra iki kaşının orta yerine küçük bir yara açar. Bu işi yapan kadın çevrede tektir. Ancak onun öğrettiği ve izin verdiği kimseler bu işi yapabilirler. Bu kadın biraz dindar olduğu için sırrını rastgele herkese vermekten çekinir.

7) Sıtma :

Bunun tedavisi için dalak kesilir. Fakat bu ameliye sadece küçük çocuklara uygulanır. Şöyle ki :

Sıtmaya yakalanan çocuk bir yere yatırılır. Bu işle uğraşan kadın keskin bir balta alır. Yukarıya kaldırır ve hızla aşağı indirir. Balta tam çocuğun karnı üzerinde tutulur. Bu işe iki üç gün devam olunur ve böylece tedavi tamamlanır. Bu ameliye süresince çocuk epeyce bir korku geçindiğinden bir zaman için sıtmasını unuttur ve tedavi edildiğine inanır (*).

Denizli İli, Çal İlçesi, Mahmudiye Köyü

Örnekolay : 3

KONYANIN BİR KÖYÜNDE ÇEŞİTLİ HASTALIKLARIN AMPİRİK VE SİHRİ USULLERLE TEDAVİ ŞEKİLLERİ

Dalak Kestirme: Sıtmadan dalakları şişen yetişkinler, çocuklar, kadın ve erkekler ellerinde birkaç diken ve bir dalak veya bir baş soğanla Meryem Sarı'nın evini boylar.

80 yaşlarında bulunan bu kadın dalak kesmede köylü nazarında rağbet kazanmış bir kimsedir. Nenemle küçüklüğümde bu kadına dalak kestirmeğe gitmiştik. Hâtıraları zihnimde hayal meyal dolaşmakta idi.

Dalak kestirme işini bizzat bugün görmek için yine nenemle dalakçıya gittik. Kadıncağz elimdeki dalaktan dalak kestirmeye geldiğimi anladı.

Hoş beşten sonra dalağın neden olduğunu sordum. «Gözü kör olsun, bu sıtmadan olur. Dalak şişer insanın dermanı kesilir. Eğer dalağı kesmezsek tükenir. Sonra da adamı öldürür.» Kadın ustalara yemek hazırlayacağından bahsederek beni orada yere

(*) Bir çeşit şok tedavisine benzetilebilir.

boyu boyunca yatırdı. Üzerime de 2 m. büyüklüğünde bu iş için kullanılan bir tahta koydu ve dışarı çıktı. Artık olayın tesbiti için işin cereyanını can kulağıyla dinlemeğe koyuldum.

— Selâmüaleyküm,

— Aleykümselâm. Nereden gelirsin?

— Engürüden «Ankara», dalak kestirmeğe,

— Kesemem.

— Keserim.

— Kesemem.

— Keserim, derken kadın elindeki küt baltayı midemin üzerinde bulunan tahtaya indirdi. Bu durum karşısında vücudumun ürperdiğini hissettim. Bu muhaverede üç defa tekrar edildikten sonra, beraberimde götürdüğüm dalağa (40) diken saplandı. Bu dalak bacaya konulacak, inanca göre de 40 gün sonra benim dalağım da bu dalak gibi kuruyup gidecektir.

Aktutma: Sorularımızın fazlalığından usanan ihtiyar nine, bunu bana sorma, hem ne sorup durursun; sen de «toktorsun» diyerek bu hastalığın teşhisini gösterdi. Bu kadının adı Ayşe Akman'dı.

— Ne o, Ayşe teyze bakla mı ayıklarsın?

— Buruşmuşlar, ayıklayıvereyim, dedim.

— Ayşe teyze zahmet olmazsa sana bir şey soracağım.

— Ne ki?

— Bir zaman, Gök Mehmetlerin Ahmet, kasabadan gelirken ölmüştü. Onun hastalığı neydi bilir misin?

— Bilirim ya, «Akdutma». Onu sen bilir miydin?

— Az aklım eriyor, Akdutma neden olur?

— Bilmem ki, Allahın verdiği bir dert. Allah göstermesin çok canlar alır. İnsanın kurtacağından başına doğru çıkar; her tarafı şişer, ak süt gibi olur.

— Pekiyi buna ne yaparsınız?

— Yağlı, ekşi yedirmeyiz. Akbakla suyuyla yüzünü gözünü yıkarız. Aklın erer mi bilmem, Demircinin Hasan bu dert-

ten ha öldü, ha ölecek derken köpük helva ile kara domuzumuzun pisliğini yalattık da öyle iyi oldu. Bir hasta bu ilâçla iyi olmazsa ocağında okuttururuz. Yine de iyi olmadı mı nazarda okuduğumuz şu duayı okuruz:

«Eğuzibillahimineşşeydanirracim bismillahirrahmanirrahim : Eğuzibillahi temmatimin küllü şeydanın vehemmatin vemin küllü şeydanın vellammatin»

Nazar: Yukarıda isimlerini zikrettiğimiz ihtiyar kadınların nazara tutulan kimselerin ciğerlerinden şikâyet ettiklerinden bahsederler.

Nazar için üzerlik tütsülerler. Bir de kurşun dökerler (bilhas- sa küçük çocuklar için)

Kurşun Dökme: Nazara tutulmuş çocuklar için yapılır. Bir su dolu tas içine nal kırığı, ekmek ufağı, ve soğan kabuğu konarak tasın ağzı bir elek ile kapalı olduğu halde, hasta kimsenin başı üzerine konur ve ocağa eritilen kurşun, elekten tase dökülür. İnanca göre, erimiş kurşunun içinde katılaşıp alacağı şekil kurşun dökücü tarafından erkek veya kadına benzetilerek nazar failinin tesbiti mümkünmüş. Nazar çocuklara isabet ederse kurşun dökme işi değişiyor.

Beşikte yatan çocuğun yanına bir tabak, su ve bir makas getirerek makasın deliklerinden birinden suyun içine şu sözler söylenerek kurşunla ateş atılır. Bu söz süphellendikleri kimselerin ismini anarak söylenir:

(Anadansa da ısılık, babadansa da ısılık, Abadansa da ısılık, yedi komşudansa da ısılık). Bu faaliyete çocuğun karın ve ayak ucunda da devam edilir. Karın ve ayak ucundaki ateşler makasın öteki deliğiyle, iki ağız arasından atılır. Neticede kirlenmiş bulunan su, çocuğun üstüne serpilir ve yüzü gözü yıkanır. Boşalan tabak da ters çevrilerek kapının akmasına konur ve ertesi güne kadar bekletilir.

Kurdeşen: İnsan vücudunda sivilce gibi kabarık, aralarındaki mesafe çok dar olarak dibi dibinde çıkar ve derinin altında kurt varmış da durmadan devinirmiş gibi vücut kaşınır.

Çaresi :

1 — Tuzlu su sürülür.

- 2 — Albasma giydirilir.
- 3 — İki yol ayrıcına giderek henkes köpeğine sahip olsun, bu gün kemik benimdir denir.
- 4 — Pekmezin koyulaştırılmasına mat denir, mat bolca yaralı kimseye yalattılır.

Aydaş (Kırkı karışma) : Yeni doğan çocukların cılız, sıska, geç yürüme gibi haller göstererek normal büyümelerinden geri kalması bu hastalığın belirtileridir. İnanca göre sebebi, kırklı sıralarında (doğumdan kırk gün sonra) iki kırklı ananın birbirini görmesidir. Bir de evde kırklı çocuk varsa ekmeçlik için değirmenden eve un gelirken çocuk sokağa çıkarılmışsa onun kırkı tutulmuş olur. Çocuk hastalanır. Kırklı evler birbirinden eşya alınlarsa çocuklar yine hastalanmış olur. Bu hastalığa çocukların tutulmalarını için kırklarının karışmaması lâzımdır. Bu iş de şu şekilde yapılır:

İçerisi boşaltılan bir yumurtanın kırk dolusu kaynar su bir leğene boşaltılır, bu suya evin bacasının dibinden kırk çakıl atılır. Çocuk bu suda yıkanarak baş aşağı getirilir. Başından akan sular yumurta kabuğuyla tekrar çocuğun vücuduna döktülür. Başka bir tedavi usulü de şudur :

Bir kedi yavrusunu kalbur altına alarak çocuk üzerine oturtulur. Anasının kani karışmayan birisiyle şu konuşmayı müteakip çocuğun üzerine su döktülür.

Ne kesersin?

Aydaş keserim.

Ölü kırkı: Yukarıdaki sayılan kırklı sebeplerinin hiç biri olmaksızın, çocuk hastalanırsa bu sırada ölen bir adamla kırkının karıştığı sanılarak ölü kırklaması yapılır. Ölen kimsenin mezarının üzerinden toprak alınarak su içinde eritilir. Bu kirli toprak suyuyla çocuk yıkanır.

Çıkma Yaralar : Bu yaraları anlamada ve onlara ilâç tavsiyelerinde rağbet kazanmış kadın nenemdir. Hasat zammına rastlayan tatil devresinde bu işler için gelip gidenlerin sayısı az değildir.

Bazılarına göyündürme, bazılarına kızılıyüğük, bazılarına da havakıkalmış der. Hattızatınad bu hastalıkların ekserisi iş, güç neticesinde meydana gelen ufak yaralanmaların, vücuda batan kıy-

mık parçacıklarının apse yapmasıdır. Bu yaralar bakımsız olduklarından çok geç iyi oluyorlar; bunlara peşmiş soğan, burçak, seğerek un lâpası, tavuk pisliği vesaire sarılır.

Tavukkiçi: Bu, ekseriyetle başta çıkar, şişer ve kızarır.

Çaresi: Yaranın bulunduğu yerler kazınır ve tavuk pisliği sarılır.

Kızıl Yüğük: Ekseriyetle el ve yüzde çıkan bir yaradır. Çıktığı yeri çok fazla şişirir. Bir yende kalmıyarak vücudun muhtelif yerlerine yürüdüğü için Kızılyüörüük denilmiştir.

Çaresi: Seğerek ve burçak lâpası sarılır. Bir de yeni kesilmiş koyun veya keçinin midesi pisliğiyle beraber yaranın üzerine kapatılır.

Yaralanmalar: Ağaçtan düşme, kavgada, odun eglemede, hayvan vurmalarında, köpek ısırmaalarında, böcek sokmalarında ve bunlara benzer sebepler yüzünden meydana gelen yaralara en başta kanı durdurmak maksadiyle kuru merkep pisliği, yalkılmış paçavranın tuzlanmış külü, toprak, tütün kullanılır. Örümecek ağı basılır. Bu vaziyet karşısında yaralar uzun zaman geçtiği halde iyi olmaz.

Sivilce: Hücrelerin anormal olarak büyümesinden vücudun her tarafında çıkan sivilcenin sebebi Allah olduğunu halk durmadan söyler. Bunun giderilmesi için kocakarılar birçok ilâçlar ve usuller bulmuşlardır.

a. Sivilce üzerine yoğurt sürülerek herhangi bir köpeğe yalattılır.

b. İki evli birinin bacasından üç defa Kulhüvallahî okuyarak toz tuz atılır ve arkaya bakmadan eve koşarak dönülür.

c. Yılan kabuğu ekmekle beraber yedirilir.

d. Sivilce kaynatılarak kavla yalkılır.

e. Ölü öldüğü zaman her sivilceye üç defa Kulhüvallahî ile okunmuş çakıl konularak ölü mezara giderken süpürge ile üzerine sürülür.

Örnekolay : 4**MARDİN KÖYLERİNDE HALK SAĞLIK FOLKLORU
DURUMUNU GÖSTEREN ÖRNEKLER (1960)****1. Merkeze Bağlı Dara Köyü :**

Köyde baytar ve doktor olmadığı için sadece bademcikleri ezme biliniyor. Hastalıkların Allah tarafından gönderildiği inancı hâkimdir. Bunun dışında hastalıklara başka bir sebep aranmaz.

Halkın hastalıkları tedavi usulü olarak bildiği terletmek veya yumuşatıcı şeyler vermektir. Köyle başka kocakarı ilâcı yoktur. Hasta ölecek bir hale gelinceye kadar bekletilir. Ancak o zaman hal ve vakti müsait olanlar doktor, veya hastahanelere başvururlar.

2. Nusaybin İlçesi, Kuyular Köyü :

Köyde hastalıklara sebep olarak Allah gösterilir. Hastalıkların tedavisi çeşidine göre kocakarı ilâçları veya doktor reçetesi ile yapılır. Çocuk hastalıklarına karşı çoğunlukla kocakarı ilâçları kullanılır. Bu ilâçlar da çeşitli otlardan yapılır. Karın ve kasık ağrıları için pekmez, kuru üzüm yenmesi tavsiye edilir. Köyde doktor ilâçlarına iltifat eden kimseler pek yoktur.

3. Ömerli İlçesi, Kayaüstü Köyü :

Köyde İlçe ve İl merkezine hasta nakli en zor işlerden biridir. Hastanın eşek sırtında götürülmesi zorunluluk halindedir. Bu sebeple çoğu zaman hastalar şehre götürülerek tedavi edilemez. Bu yüzden köyde bir tedavi usulü olarak «üfürükçülük» talımı yürümüştür. Bunun bir sebebi de ilâç parasının köylünün belini bükmesi, altından kalkabilecek malî bir durumda olmamasıdır.

4. Mardin İlçe Merkezine Bağlı Kardis Köyü :

Halk, fal, cin, peri, nazar ve büyüye inanır. Cin ve perilerin insanları çarptıklarını söylemektedirler. Köyde kocakarı ilâçları yaparlar, bunlarla bazı hastalıkları tedavi edenler olduğu gibi hastalıkların pislik ve böceklerden geldiğini ileri sürenler vardır. Bu gibi kimselerin evlerinde gripin, teneürdüyot, karın ağrısı için ilâç bulunduranlar olduğu gibi, hal ve vakti elverişli olanlar bazı ciddi

hallerde doktor ve hastahanelere başvururlar. Bu köyde hastaları şehre götürüp getirmek için kullanılan araçlar cip ve hayvanlardır.

5. Ömerli İlçesi, İkipınar Köyü :

Köyde bütün erkeklerin sol kolunda muska vardır. Muska hem hastalıklardan, hem de cinlerden kurtulmak için kullanılır. Hastaları doktorlara götürmeden önce her türlü kocakarı ilâçlarına başvururlar. Artık yapacak bir çare kalmayınca doktorlara giderler.

İkipınar köyünde sıtmaya tutulananlar Sıtma Pınarında yıkanır- lar ve bazı hastalıklarda hastaları hocalara okuturlar. Köyde kırık - çıkıktan anlayın kimseler vardır. Bunlar hem hayvan, hem de insan kırık - çıkıklarını iyileştirirler.

6. İl Merkezi ve Kasır Bucağına Bağlı Komlu Köyü :

Bu köyde hastalıkların Allah'tan geldiği inancı hâkim olduğu için O'nun istediği şekilde sonuçlanır. Hastalıkları tedavide kullandıkları ilâçlar gelenek halindeki kocakarı ilâçlarıdır. Örneğin, herhangi bir ot veya muskanın hastayı tedavi edeceğine inandıkları için o otun, muskanın suyundan hastaya içirirler. Hastayı iyi etmek için mezarlığın etrafında onu 3 veya 7 defa dolaştırmak bu köyde yerleşmiş geleneklerden başka biridir.

7. Merkeze Bağlı Hırbelaplo Köyü :

Bu köyde Müslümanlar şeyhlerin sihir ve kerametine inanır; hastalıkların bazılarında onun himayesine sığınır. Halktan herhangi biri bir günah işlediği zaman şeyhe giderek itirafta bulunmakta ve tövbe etmektedirler. Bu köyde halk genel olarak karanlıktan, geceden, özellikle çocuklar jandarmalardan çok korkar.

Burada başka bir korku köy ağalarıdır. Onun sözü kanun niteliğini taşır; müsaadesi olmadan parti değiştirebilenler parmakla sayılacak kadar azdır.

Bu köyde yaralara toprak sürmek, iki çocuk anası bir kadının saçından bir telin alınarak kullanılması bütün ağrılara deva olabileceğine inanılmaktadır. Horozun yılda bir defa yumurladığına inananların sayısı da büyük bir toplam tutar. Böyle bir kültür se-

viye ve ortamı ortasında bulunan köye yılda bir iki defa uğrayan Sağlık Memurlarının tedavi ve bu konudaki telkinleri onlar daha köyden ayrılmadan önce unutulmakta, unutulduğu veya inanılmadığı için de olumlu bir sonuç vermekten uzak kalmaktadır.

8. Nusaybin İlçesine Bağlı Dala Köyü :

Bu köyde fal ve büyüye inanmazlar. Fakat nazar almaya inandıkları için çocukların üzerine çeşitli boncuklar takarlar. Köylülerin hemen hemen hepsi cin ve perilerin musibetine uğramak korkusundan köyün belirli yerlerine yalnız başlarına gidemezler; hele oralarda hiç bir suretle yatamazlar.

Bu köyde İmam ve Hocalara inanıldığı için halk onların dediklerini yapar. Fakat hocaların çoğu cahil olduğu için sağlık bakımından etkileri olumlu olmaktan daha çok olumsuzdur.

Bundan önceki köylerde görüldüğü üzere bu köyler de bütün hastalıkların Allah'tan geldiğine inanırlar. Mikroptan söz edilse de buna kimse akıl erdirmediği için inanmaz. Bu itibarla hastalara önce köy kocakarı ilâçları uygulanır; sonra Hocaların muskalarına başvurulur.

Kocakarı ilâçları arasında hastalığın çeşidine göre soğan haşlaması, bazı otların bileşiği ile yumurta akının döğülüp bazı yaraların üstüne sürülmesi en çok kullanılan ilâçlardan biri sayılabilir.

9. Merkez İlçesine Bağlı Tahup Köyü :

Halkın kendilerinin yapmış olduğu ilâçlar varmış, fakat bize anlatılmaktan her nedense çekindikleri halde hastalıklar için Hocalara muska yazdırdıklarını söylediler. Halkın hemen hemen hepsi Köy İmamının dualarına inanır. Köyde askerliğini yaptığı sırada sıhhiyecilik öğrenen bir kimse olduğu için hastalıklarda ona ve öğretmenin tavsiyelerine başvuranlar da epeyce bir toplam tutar. Köyde ayrıca haycan hastalıklarından anlayan bir kimse yoktur.

10. İl Merkezine Bağlı Eryeri Köyü :

Bu köyde halk hastalıkların tedavisinde en çok şeyhlerin keramet ve nefesine inanıyorlar. Bir köy büyüğü, bir şeyhin evinin

her tarafının buğdayla dolu olduğunu ve o mübarek adamın tarlalarda çaişmasının doğru olmayacağını Allah tarafından emredildiğini söyledi.

Bu köyde hastalık veya hastalıkları önlemek için Sultan Şehmuz diye adlandırdıkları bir adamın kabrini ziyaret etme geleneği vardır. Ziyaret günü aynı zamanda eğlence günüdür. Ziyareti sadece erkekler değil, kadınlar da yaparlar ve o günü gerçekten eğlenceli geçirirler. Böyle ziyaret günlerinden birinde Köy İmamının benim ütüyü alarak elbiselerini ütilediğini görünce acaibime gitti. Çünkü, kendisinin böyle alışkanlığı yoktu. Maksadı hem ziyaret, hem de ticaret olduğunu sonradan anladım. Bu ziyaret hengâmesinde kendini kadınlara beğendirmek, bir kız seçmek istiyordu. Sultan Şehmuz'u ziyaret süresince okulun kapısı üç gün kilitli kaldı; okula tek bir öğrenci uğramadı.

Bu köy hakının mezhepleri Şafiidir. Bu sebeple birçok geleneklerini, bu arada sağlık alışkanlıklarını da, söylemekten çekinmiyorlar. Bu itibarla bazı hastalıklarına suretle tedavi ettiklerini ancak gözlemler yolu ile öğrenmek mümkün olabilir kanısına vardım.

Bir gün iki parçaya kesilmiş bir soğanın bir ihtiyarın karnına sürdüğünü gördüm. Bir hastalığı tedavi etmeğe çalışıyordu.

Köylüler şeyhlerin nefesinin (üfürükçülük) bir hastayı iyileştirebileceği gibi, bir kimseyi öldürebileceğine de inanıyorlar (*).

11. Mardin, Kavis Köyü :

Bu köyde halk arasında büyükcülük çok yaygındır. Özellikle kız oğlan arasını bulmada kullanılır. Ve hocalar tarafından yapılır.

Köyde hastalıkların tedavisinde hocaların yazmış olduğu muskaların etkisine inanılır.

Köyde aynı zamanda gerek hayvan, gerekse insanların nazara tutulabileceği inancı hâkimdir. Nazarı fena sayılan bir kimsenin bir bakışı bir hayvan ve insanın felâketi ile sonuçlanacağını söyleyenlere sık sık rastlanır.

(*) Köy büyüklerinden tarihî olaylara ait destan ve önemli şahısları öğrenmek istedim. Savaşlara katıldıklarını, bir oğunun öldüğünü söylediler. Fakat ne savaşların, ne de şahısların adını verebildiler. Kasım ve Nâsır'ı ve neler yaptıklarını Atatürk'ten ve Devrimlerinden daha iyi biliyorlar. Bir öğrencide Kasım'ın resmini buldum ve yırttım. Fakat nereden aldığını söyleyemedim.

Köyde ciddiye alınmayan karın, baş ağrısı gibi, hastalıklar için kocakarı ilâcı yapanlar vardır. Fakat ciddi ve tehlikeli hastalıklarda hastalar doktora götürülmez. «Ne yapalım Allahın takdiri böyle imiş» demek suretiye hastanın âdeta ölümünü beklerler.

12. Mardin, Ortaköy :

Her türlü hayır ve şerrin, bu arada hastalıkların Allah'tan geldiği inancı bu köyde de hâkimdir. Halk hastalıkların mikroplardan geldiğine inanmadığı için tedavisi için hoca ve şeyhlere başvurarak okutur, üfletir, muska yazdırır. Deneme ile elde edilen ilâçların bu köyde kullanıldığına pek rastlanmaz. Hayvan hastalıklarının tedavisi için bildikleri herhangi bir ilâç yoktur.

13. Nusaybin İlçesi, Gördentepe Köyü :

Köyde kocakarı ilâcı yapanlar bulunur. Örneğin, insan nezle olunca boğazı düşmüş denir ve bunu bir kocakarı çekerek iyi etmeğe çalışır. Göz ağrıları için yumurtaya boya karıştırılarak göze sünerler. Kulak ağrısı için mavi mürekkep kullanılır. Hayvan hastalıklarında kullağı kesilerek kama emilir.

Köyde hastalıklar için en yakınların düşüncelerine danışanlar, çok ciddi hastalıklarda hal ve vakti iyi olanlardan doktora gidenler vardır. Bununla beraber, alın yazısının değiştirilemeyeceği inancı halk arasında yaygın olduğu için ilâç ve doktorların tedavilerinin sadece vâdeyi uzatmaktan başka bir işe yaramadığını ifade edenler çoğunluğu teşkil eder.

14. Merkeze Bağlı Benabil Köyü :

Bu köyde hastalıkların mikroptan geldiğine inananlar olduğu gibi, ters düşüncede olanlar, yani, Allah tarafından gönderildiğine inananlar çoğunluğu teşkil eder. Bu sonuncular hastalarını papazlara okuturlar.

Köyde ayrıca köylülerce doktor olarak tanınan bir kadın vardır. Bu kadın eskiden Adana ve Gaziantep'te hemşirelik yapmış, doktorların yanında çalıştığı için hastalıklardan az çok anlamaktadır. Kendisinde bir takım tıbbî âletler bulunmaktadır. Özellikle çocuk hastalıklarından oldukça anlamaktadır. İşte köylüler daha ziyade çocuk ve kadın hastalıklarını bu eski hemşireye muayene

ve tedavi ettirmektedirler. Hastaları kendisi tedavi edemezse şehre göndermelerini söyler ve halk çoğu zaman tavsiyesini yerine getirir.

Bu köye çocuklarını muayene ve tedavi ettirmek için komşu köylerden de birçok gelen kimseler vardır. Doktorların verdiği ilaçları da bu kadın hastalara vurmaktadır.

Köyde bir takım kocakarı ilâçları ile sihrî tedavi usulleri de vardır. Örneğin, fazla başı ağrıyan bir kimseye papaz kilisede kurşun dökmek, ve okumak suretiyle iyi etmeğe çalışır. Karnı ağrıyan kimselere maydanozu su içinde kaynatarak hastaya suyunu içirme, yanık yerlere münekkep püskürtme gibi ilâçlar da bu köyde halk sağlığı folkloru arasında yer alır.

Örnekolay : 5

HASANOĞLAN KÖYÜNDE KADINLARIN ÜFÜRÜKÇÜLÜK, KURŞUN DÖKME VE BOŞ İNANÇLAR HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ

Zeliha Özgü Teyzeye göre :

a — Var.

b — Şu hastalıklarda başvurulur :

Muska: yarım başağrısı, sıtma için.

Kurşun dökme: Nazara, birdenbire kendini kaybedenlere, delilere.

Üfürükçülük, üzerlerine uğrayanlara yapılır.

c — Köyün imamı Osman Özgül muska yazar ve okur. İsmail Dayı, Mukdat Ağa, Hasan Hoca, Hacı Veli'nin Mehmet Ağa, Kasım-gil'in Mehmet Ağa gibi Hocalar sadece yazarlar.

d — Üç güne varmaz iyi olur.

e — **Bulgur hastalığına:** (Vücutta çıkan sivilceler) Güneşte kurutulmuş bulgur iyice çiğnenir, okuyarak çıplak vücudun üzerine serpilir, ağızla püskürtülür. Aynı hal üç kuşluk vakti devam eder.

Alazlama hastalığına: (Vücuttaki parça parça kızartılar) Okuyarak çıplak tenin üzerine alçaput konur ve üzerinde kulplu tas gezdirilir. Aynı hal akşam üzeri, yani ikindi zamanı, üç gün devam eder.

Bakır basması: (Bakır renginde vücutta parça parça lekeler olur.) Balı al çaputa sürerek hasta olan yerlerde gezdirilir. Bunun üzerindin de kızgın bakır gezdirilir. Ciğerlerindeki hastalık dışa vursun diye de hastaya bol bal yedirilir.

Köstüm hastalığı: (Vücuttaki büyük çıban şeklindeki kırmızı şişler) Erkek ve dişi olmak üzere iki cinstir. Erkekse tek olarak kalır ve çok şiddetli olur. Eğer dişi ise vücudun her tarafına sıçrar, şiddeti fazla değildir.

Çocuk hastalığı: (Gözler döner, vücut morarır.) Yedi küllükten çöp toplanır, okunarak yakılır. Bu sırada camlar açık tutulur.

Satı Esat Teyzeye göre :

a — Var.

b — Sütü kesilen kadınlara, sar'a, sevgi hastalıklarına okunur. Kurşun dökme: Nazar için yapılır.

Kurşun dökmesini bilen herkes dönebilir. Muskayı yalnız köyümüzün imamı yazar. En fazla hariç köylerde yazdırılır.

c — Üfürükçülüğü derin insanların hepsi yapar.

d — İyi olursa Allahtan, iyi olmazsa kuldan bilinir; iyi okuyamıyor, nefesi derin değil deriz. Kalbimizi kirletmezsek muhakkak iyi oluruz.

Sütü kesilen kadınlara: Buna muska verilmez. Çobana eklemek verilir. Bu eklemek dağı taşı dolaşır; akşam gelir, kadın yerse sütü çoğalır.

Sar'a hastalığı: Hasta sar'a nöbeti tutup yere yattığında baş ucunda «Kulhüvallahü» okuyarak yere demir kazık çakılır.

Kız ve erkeğin gönlünü yapmak için: Önce yenecek birşey (üzüm, incir, şeker, armut gibi) okutulur. Kız veya erkeğin yakınılarından biri ile kendilerine gönderilir. Bu onların başını çevirir; çevirmezse Hocadan bir muska alınır. Bu muska ya siyah mürekkeple yahut zağferanla yazılır. Islatılarak içildiği gibi kızın veya erkeğin evinin altına gömülür. Aşına da katılır. Bu işi kız yapacak olursa, buna ek olarak saçından bir parça keserek oğlanın gizli bir yerine dikilir.

Bu tedavi usulü Havva ve Fatıma Anamızdan kalmış.

Hasta iyi olursa Allah korudu iyi etti, iyi olmazsa eceli bu yüzdenmiş. Allah onu bizden fazla seviyormuş, aldı deriz.

Halime Yıldırım Teyze'ye göre :

a — Var.

b — Kurşun dökme: Nazara, bindenbire her tarafı tutulanlara.

Muska: Başağrısına, sıtmaya yazılır.

Üfürükçülük: Çocukları olmayanlar için, bir de yolunu şaşıranlara yapılır.

c — Ebilkgilin İsmail Çavuş, Cemallerin Satılmış Hoca - Sabahattin'in Halil Hoca muska yazar ve okur. Nefesi en keskin olan köyün imamıdır. Bütün ihtiyar kadınlar kurşun döker ve okur.

d — Biz hocanın üfrüğünde değil, Allahın ayinlerinden fayda umuyoruz.

e — Okuma: Çocukları olmayanlar, köyün haricindeki «Yeşil ve Üsgüğün» Türbelerine giderek okuyup orada türbenin taşı üzerine uzanırlar. Çıkarken türbenin taşlarını okuyarak öperler, yüzlerini yerlere sürerler.

Hastamız çok ağır olunca yakın köylere giderek veya Hocayı köye getirterek okuturuz.

Ölürken de imansız gitmemesi için hastanın başına oturur, bildiğimiz her şeyi okuruz. İsteyince su veririz.

Benim kardeşim, Hasan Özkaya zincirlere vurulacak deli idi. Dağların ardından Hoca getirtip okuttuk. Üç günde okudukça açıldı ve hiç bir şeyi kalmadı.

Kız kardeşim Sırma aynı derdi çekiyor. Yoluna kucaklarla para harcadık. Okutmadık; hoca - hacı kalmadı; hâlâ iyi olmadı.

Kurşun dökme: Kurşun yağda eritilir. Dökülecek kişinin üzeri örtülür. Bir kalbur alınarak içine iğne sokulmuş ekmek, bıçak, kilit, soğan kabuğu, tas içine su konur. Çocuğun üzerine tutulur. Kızgın kurşun su üzerine dökülür. Aynı hal üç defa tekrarlanır. Kurşun parlak olursa nazar değmemiş, eğer parça parça siyah olursa nazar değmiştir.

f — Büyükanalarımızdan bugüne kadar göre göre gelmiş, aynı şeyi biz de yapıyoruz.

g — Allaha kalbimizi bütün tutarız. Sıtkımızı bozmayız. İyi olursa olur, olmazsa kaderimize küseriz.

Tüysüz Hanım Teyzeye göre :

a — Var.

b — Sevda hastalığında, deli olmada, üzerlerine uğramada, çarpılmada başvurulur.

c — İsmail Çavuş, Hafız Emmi ve köyümüzün imamı okur.

d — Hiç birşey kalmaz. Dertler, kederler hepsi gider.

Kurşun dökme : Yedi çöplükten çöp toplanır. Ocakta yakılır. Tereyağın içine kurşun atılır. Bu ateşte eritilir.

Ayrıca bir tas içinde su, soğan kabuğu, kilit, ekmelek parçasına sokulmuş iğne koyarak bir kalbur hazırlanır. Kurşun dökülecek insanın üzerine örtüldükten sonra kalbur, hastanın üzerine tutulur. Erimiş kurşun tas içindeki suya boşaltılır. Kimin veya neyin nazarı değdi ise o şekiller kurşunda görülür. Aynı şey üç defa tekrarlanır.

Fatma Anamız, Hazreti Ali harpten döndüğünde «Düldü-lüne» (atına) nazar değmiştir diye kurşun dökermiş. Aynı şey kullarıma sünnet olsun demiş, o günden bu güne kadar geldi.

Ben kendi hesabıma hepsine inanıyorum. Allah inanmayanları taş eder.

Şerife Yüksel Teyzeye göre :

a — Var.

b — Üzerlerine uğrama, çarpılma, nazar değme, sıtma ve baş ağrısında başvurulur.

c — Ebikgilin İsmail Çavuş muska yazar. Derinleşmiş ihtiyarların hepsi okur.

Kurşun dökme : Nazar değenlerin hepsine dökülür. Kurşun dökülecek insan düz bir yere yatırılır. Üzeri siyah bir örtü ile örtülür. Tavada hazırlanan yağda eritilmiş olan kurşun, kalburun içindeki tasta bulunan su içine kızgın kurşun dökülür. Aynı şey üç defa tekrarlanır. Eğer kurşun parlak olursa nazar değmemiştir. Eğer siyah renkli olursa nazar değmiştir. Bundan sonra geçecek demektir.

Fatma Anamızdan zamanımıza kadar gelmiş. Biz de aynı şeyleri yapıyoruz.

Benim aslım, köküm buna inandıktan sonra ben neden inanmıyayım. Sizin sormanız zaten abes.

80 Yaşındaki Havva Gültekin'e göre :

- a — Var.
- b — Nazar değmede, başağrısında, sıtmada başvurulur.
- c — Köyün imamı Osman Özgül, İsmail Dayı, Mehmet Ağa okur.

Alazlama hastalığına : Okuyarak çıplak tenin üzerine al çaput koyup üzerinden kulplu tas gezdirilir. Aynı şekilde üç ikindi zamanı devam edilir.

Çarpılmaya: Hoca her gün gelir okur. Hastanın gezdiği yerlere şerbet dökülür. (Okuyarak). Arkaya bakılmadan geri gelinir. Eğer geri bakacak olursa taş olacağı rivayeti vardır. Böyle birşey şimdiye kadar olmuş değildir.

Köpek memesi hastalığına: Haşlanmış ebeğömece bağlanır. Yedi evden yağ toplanır, karıştırılıp okuyarak bağlanır.

Eldeki sivilcilere karşı: Hoca sivilceleri okur, yaş ağaç parçasına onların sayısı kadar kentik çizilir. Aynı ağaçtan üç tane yapılır. Evin tavanına su görmeyecek bir yere atılır. Ağaç kurumaya başlayınca eldeki sivilceler de kurur.

Fatma, Ayşe Analarımız aynı şeyi yapmışlar; zamanımıza kadar gelmiş. Biz de yapıyoruz.

35 Yaşındaki Fatma Gürbüz'e göre :

- a — Var.
- b — Kurşun dökme: Nazara, üfürükçülük bütün hastalıklara muska diş ağrısına yapılır.
- c — Bulgurcuk hastalığını Ulviye, Alazlama hastalığını Havva kadın yapar. Muskaları köyün imamı yazar. Öbür Hocalar yalnız okur.

Bulgurcuk hastalığına : Kuru bulgur ağızda çiğnenir. Çıplak vücudun her tarafına okuyarak püskürtülür.

Alazlama hastalığına: Vücutta çıkan kırmızı lekeler üzerinde tava gezdirilir. Okunur.

— Anamdan ne göndümse onu yapıyorum. Yeni bir şey yok.

— İnancım fazla, bazıları da olmuyor. O zaman inancım azalıyor.

Adı açıklanmayan başka bir kadın :

Üfürükçülük, delikanlıların birbirine ısınması ve çarpılanlar için yapılır.

Muska: Ağrılara, yel hastalıklarına karşı yazılır. Bunlardan başka sıtmalıların koluna ve ayağına ip bağlanarak karnındaki sıtma dalağı kesilir. Cümle belâlardan Allahın koruması için Elham Süresi muska şeklinde dikilir ve boyuna asılır.

Köpek memesi hastalığına karşı: Ekmeğin iç kısmı çıbanın üzerine sürülür. Köpeklere atılır. (Hastalığın köpeğe gitmesi için)

Kurşun dökme : Nazara karşı yapılır. Şu şekilde olur; yeni küllükten çöp toplanır. Ocakta yakılır. Bir tas içinde su kalburun içine soğan kabuğu, kilit (nazarı değen insan kilitlensin kalsın diye) ekmeğe batırılmış ve iğne ile birlikte konur. (Nazar değenin gözü çıksın diye). Ayrıca hastalığın bıçak gibi kesilmesi için bıçak konur.

Bunlar hazırlanınca hasta yatırılır. Üzerine bir örtü örtülür. Tavada kızmış olan kurşun hastanın üzerinden su içine boşaltılır. Aynı şey üç defa tekrarlanır. Neyin nazarı değdi ise o şekli alır. kurşun parlakısa nazar değmemiş, siyahısa nazar değmiştir. Sonra bu ekmeğe köpeğe verilir. (Hastalığın ona geçmesi için). Su da üç yol ağzına dökülür. ankaya bakmadan eve dönülür.

Çarpılan insanlar için de şerbet okutularak hastanın dolaştığı yerlerde dolaşarak «alın şerbetinizi, verin hastamızın şifasını» diye ortallara dökülür. Geri bakmadan eve gelinir. Bu iş akşam karanlığı çökmeden önce yapılır.

Gelincik hastalığına karşı: Geçesiye kadar her gün okunur. Tiryek (*) alınarak her gün yenir. Gelincik olan yerin üzerine nokta nokta sürülür. Geçmezse okutup gelincik derisi bağlanır.

(*) Tiryak: Eskiden kullanılan afyonlu bir ilâç. T.D.K. Türkçe Sözlük.

Fatma Anamız, Muhammed harpten döndüğünde «Düldü-
lüne» nazar değmiştir korkusu ile ayaklarına kurşun dökermiş ve
aynı hal kullarına sünnet olsun demiş. O günden bugüne kadar
gelmiş.

Öbürleri de zamanla öğrenilmiş, insandan insana geçmiş.

Aslı var mı yok mu ben de bilmiyorum. Bildiğim tek şey
varsa o da büyüklerin aynı şeyleri yaptığıdır. Onun için ben de
yapıyorum.

Kurşun dökme nazar için yapılır. Kurşun dökmesini bilen her-
kes dökebilir. Üç defa hastanın üzerinde dökülür. Başına, ayağına,
karnına, bir de eşiğinin dibine dökülür. (Kapıdan çıkıp gitsin diye)

Dökme: Bir tavada yağ erir. İçine kurşun atılır; beraberce eriti-
lir. Bir kabın içindeki suya dökülür. Su kabının altına kalbur konur.
Kalburda ekmeğe sokulmuş iğne, anahtar, bıçak bulunur.

Alazlama, bulgurlama hastalıklarında da okuyarak üzerinde
kızgın tava gezdirilir. Bulgur püskürtülür.

Muska: Başağrısı, delilik, yatalak gibi hastalıklarda muska
alınırsa derhal iyi olurmuş. Bu muskayı iyi ve derin hocalar yazar.

Emzikli kadının sütü kesilirse buna muska alınmaz. Çobana
ekmek verilir. Bu ekmeğin dağı taşı dolaşır, akşam eve gelir. Kadın
yerse sütü çoğalmış.

Sar'ada: Hasta yatırılarak başucuna demir kazık çakılır.

Kız ve erkek gönüğü yapmak için: Önce yenecek birşey (üzüm,
incir, şeker, anmut gibi) okutulur. Kız veya erkeğin yakınlarından
biri ile sevgililere gönderilir. Gönderilenler sevgililerin başını dön-
dürür veya çevirir. Çevirmezse Hocadan bir muska alınır. Bu mus-
ka ya siyah mürekkeple yahut zağferanla yazılır. Islatılarak içildi-
ği gibi, kızın veya erkeğin evinin eşigi altına gömülür. Aşına da
katılabilir.

Bu işi kız yapacak olursa, buna ek olarak saçından bir parça
keserek oğlanın gizli bir yerine diktirir.

Hıyarcık, gelincik hastalıklarına her gün okunur; tınyak
sünülür, gelincik derisi bağlanır.

Örnekolay : 6

ÇOCUK DOĞUMU İLE İLGİLİ BİRKAÇ KÜÇÜK ÖRNEK

1. Doktor müdahalesi olmaksızın yapılan doğumlar hakkında bilgi edinebilmek için daha ziyade bazı yaşlı köy kadınlarına başvururdum. Bunlardan biri olan Ankara'nın Ağacalı köyünden Hediye Teyze bu konuda şunları söyledi :

Köyümüzde ebe olmadığından doğumları köyümüzün yaşlı kadınları yapar. Doğumlar genel olarak oturularak yapılır. Doğum yapanlar ellerini yıkamazlar. Çocuğun göbek bağıni herhangi bir bıçakla, jilette, makasla keserler. İmkânsızlık halinde taşla bile kesenler vardır. Hattâ jilette göbek bağı kesilen bir çocuğun tatanozdan öldüğüne şahit olmuşumdur. Doğumdan sonra çocuğu tuzlu su ile yıkarlar. Göbek tozu olarak tarla toprağı ile tuz karışımı kullanırız. Doğuran kadına başka hiçbir müdahalede bulunulmaz. Köyümüzde ilgi çekici bir doğum vakasını da söylemek isterim. «Genç bir köylü kadın ahına koyunları sağmaya gider. Orada sancısı tutar. Etrafıta çobanlardan başka kimse yoktur. Çobanlar da daha fazla yaklaşmazlar. Zira çocuk doğmak üzeredir. Çocuk gayet normal doğar. Kadın çobanlardan aldığı bıçakla göbek bağıni keser; çocuğu önlüğüne sarıp evine gider.»

2. Kızılcahamam'ın bir köyünden Şerife Çalkan'ın anlattıkları :

— Köyümüzde doğumlar hep oturtularak yapılır. Bazı evlerde özel doğum sandalyaları kullanılır. Kadını buraya oturturlar. Arkadan sıkıca tutup çocuğu alırlar. Çocuğun göbek bağıni ters konmuş eski bir ayakkabı üzerinde keserler. Bu çok eski bir gelenektir.

3. Çorum'un bir köyünden Firdevs teyze de şunları söyledi:

Doğumda çocuğun daha kolaylıkla çıkması için kadının karnı üzerine süpürge konur. Çocuğun göbek bağıni kestikleri bıçağı eski bir gelenek olarak kırk gün çocuğun başı altında saklarlar.

Bu olaylardan hemen hepsinde çocuk doğduktan sonra gözüne parlak olacağı inancıyla limon sıkırlarmış. Anlattıklarına göre doktora gitmemelerinin esas sebebi kadının mahrem oluşu, erkeğe vücudunu göstermesinin günah olduğu hakkındaki kuvvetli

inançtır. Yol bozuklukları, köylerin ebe ve doktor bulunan yerlere uzak oluşu, güç doğumlarda kadın veya çocuğun ölümüne sebep olan faktörlerdendir.

Bu olaylardan çıkarılan sonuca göre, doktorsuz ve ebesiz doğumlarda herhangi bir teknik bilgi yoktur. Doğumlar sadece alışkanlık, tecrübe ve inançlarına göre yapılıyor. Bu konuda bilgi verenler doğumlardaki eski geleneklerden bahsederlerken bunların sebebini bilmiyorlar ve açıklayamıyorlar.

Ankara, Cebeci

Örnekolay: 7

ÇOCUK OLMAK İÇİN ALINAN TEDBİRLER

Çömlek vururlar. Karnılarını, kasıklarını çektirirler. Muska yazdırırlar. Sütle lâhana pişirip buğusuna oturturlar. Acı biberle soğan pişirip zeytin yağı ile lâpa haline getirip tutunurlar.

Çocuk olmaması için :

Hayvan ödü, sulfata, pamuk, papuçcu çirişi, limon, fitil yaparak rahme korlar. Tuz tutunurlar. Sünger kullanırlar. (Eş menfetine sokulur. 2 4saat orada kalır. Müteakiben çocuk düşer.) Katranlı çomak kullanırlar. Bununla çocuk düşmezse soğan pişirilir, zeytinyağı ile tutunurlar. Çavdar jşirip suyunu içerler ve çavdarını lâpa yapıp kasıklarına vurmak suretile çocuğu düşürmeğe çalışırlar.

Doğacak çocuğun oğlan veya kız olacağına dair yorumlar :

Gebe kadının karnındaki çocuk yan yatıyorsa veyahut kadının memeleri ucu pembe olursa çocuğun kız olacağına alâmettir. Gebe kadının karnındaki çocuk dik duruyorsa, kadının memeleri kara olursa veyahut gebe kadının göbeğinden aşağı doğru siyah bir çizgi bulunursa çocuğun erkek olacağına işarettir.

Hamile kadının sütü sağılır. Suyun içine dökülür, eğer süt suyun dibine çökerse çocuğun oğlan olacağına alâmettir.

Hamile kadının haberi olmaksızın bir minderin altına makas ve başka bir minderin altına da bıçak konur, hamile kadın altında makas olan mindere oturursa doğacak çocuk kız; bıçak konmuş mindere oturursa oğlan olacağına yorumlanır.

Gebe kadının haberi olmadan arkasından biri onu gözetler. Eğer hamile bu esnada burnunu ellerse oğlan, ağzını ellerse kız olacağına yorulur.

Doğumu kolaylaştırmak için alınan tedbirler :

Gebe kadın kezdirilir. Ebe, hamileyi iki yanından oğar, bu suretle hareket edilmesi doğumun kolaylaşması içindir.

Bergama'da Folklor'dan Sayfa: 66 - 67.

Örnekolay: 8

HALKTAN DERLENEN DOĞUM KONTROLÜ VE ÇOCUK DÜŞÜRMEDE BAŞVURULAN TEDBİRLER (*)

Halk arasında ve özellikle köylerde çocuk doğumlarını önlemek ve çocuk düşürmek için başvurulan çeşitli tedbirler vardır. Çeşitli kimse ve yerlerden toplanan ve aşağıda gösterilen tedbirler sadece birer örnek olarak verilmiş bulunmaktadır.

1. Gebelikten 1 - 2 ay sonra gebe kadınlara tebeşir tozu yutturmak,
2. Kadni Hoca ilâcı denilen ve bileşiği Mardin halkı tarafından bilinen ilâcı kullanmak,
3. Rahime sabun sokmak,
4. Bir nesnenin özel bir ilâca buluşturulmuş ucunu rahime sokmak,
5. Rahime cinsî temaston önce ezilmiş kinin koymak,
6. Klatır tırnağı (at değil) yemek,
7. Çocuğu düşürmek için gebe kadının kasten ağır yük kaldırması, atlamak gibi hareketlere başvurması,
8. Kibrit çöpü, tavuk kanadı, şiş, patlıcan, ebegümece sapı, çıra..., ot gibi madde ve unsurları bir çubuk veya şeyin uçlarına iple sıkıca bağlayarak rahime sokmak (**).

(*) Bu tedbirlerden daha başkalarını diğer örnekolaylarda görebileceğimiz için burada hepsini sıralamağa lüzum görmedik.

(**) Bu gibi çarelere başvurulduğu zaman ip çözülerek bu maddelerden biri ipe de kalırsa kadını ölüme kadar götürebilir.

10. Karanfili kaynatıp konyakla karıştırarak gece ayazlattıktan sonra sabah aç karnına içmek,

11. Halk inancına (kendilerinden naklen adlî tıbbı) göre doğum kontrolü ile çocuk düşünmede kullanılan madde ve unsurlar, etkileri bakımından iki grupta toplanmaktadır:

a) Etkili Olanlar :

Maydanoz ruhu, kara ardiç, sedef otu, kunduz böceği tozu, safran, beyaz fosfor, kurşun bileşikleri, çavdar mahmuzu.

b) Etkisiz Olanlar :

İngiliz tozu, Alman rakısı, keten yağı, göztaşı, anason, adaçayı, ayrık kökü, ada soğanı, şap.

Örnekolay: 9

ZİYARETLER VE İNANÇLAR

a) Türbe Ziyaretleri :

Ziyaret zamanları daha ziyade ilkbahar ve sonbahardır. Ve bilhassa iklim dolayısı ile muhit köyleri halkının işsiz bulunduğu ilkbahar mevsimidir. Bu mevsimde türbe hemen hemen hiçbir gün boş kalmaz. Bir de bizim köyün ve yakın köylerin halkı türbeyi ziyaret için daha ziyade Cumartesi günlerini tercih ederler. (Cumartesi gününü tercih etmek dinî bir kural veya âdet olmayıp daha ziyade iktisadîdir. Cuma günleri bizim köyün pazarı olduğu için türbeyi ziyarete gidecekler ihtiyaçlarını pazarda temin ettiklerinden Cumartesi gününü tercih ederler.)

Türbeyi ziyaret için daha ziyade Çankırı ilçelerinden Çerkeş, Kurşunlu, Şabanözü köylerinden gelirler. Bunların da yakın veya uzaklığına göre az veya çok gelen olur. Ayrıca Çankırı, Ilgaz, Eskişehir, Safranbolu'dan da arasıra gelenler olur. Uzak yerden kelenler ekseriya hastalık için gelirler.

Ziyaret Sebepleri: Türbeyi ziyarete gelenlerin ondan maddî veya mânevi bir fayda bekledikleri malûmdur.

1 — Delilik ve sar'a tutma, sinir hastalıkları için.

2 — Daha ziyade ihtiyarlardan fazla mutaassıp olanlar öteki dünyada yardım görmek için,

3 — Sebeplerden birisi de yalnız bizim köye mahsus olmak üzere yağmur duasıdır.

4 — Türbeye bir adakta bulunmak için,

Türbede adları geçen sebeplere göre âyinler yapılır.

Delilere ve sar'ası tutan hastalara yapılan âyinler :

Deli olan adamın hastalığına göre bağlanır veya bağlanmaz. Her ne şekilde olursa olsun ilk önce yapılan şey hasta, türbenin bulunduğu odaya alınır. Onun yanında bulunanlar ve türbeye bakan adam hastanın iyi olması için dua ederler. Ondan sonra türbedar tekbir alarak üç defa tesbihten geçirir ve yine türbedar dua ederek çamur halinde bulunan cöferi parmağı ile hastanın alınına, yanaklarına, çenesine sürer ve kuru cöferden hastaya yedirilir. Ve hasta kabirin bulunduğu odada uyutulur ve aynı muamele bir iki gün tekrar edilir.

Türbenin bulunduğu yer: Çankırı İli, Atkılaracalar İlçesi, Ereş, Yenice, Hoşmanlar, Kayalidere, Taşköy'lerin kurulduğu yerlerin ortasına düşer.

b) Bu büyük eviyanın bizim caminin yanında yataşı caminin ve köyün diğer köylere göre şerefini artırmış. Komşu ilçelerden ve illerden bizim köye bu evliyayı ziyarete gelenlerin o kadar çok olduğu rivayet ediliyor ki, yakın yıllara kadar her Cuma günü camiye gelenlerden 100 lira irat kalıyormuş. Üstü üstüne her hafta gelenlerin sayısı 200 ü buluyormuş.

Bizim camiye ve dolayısıyla bu ziyarete dilsiz gelenlerin konuşup gittiği, delilerin akılladığı, sar'alıların iyi olduğu ve herhangi bir derdi olanın ziyaretten sonra eski halini alıp iyileştiği ayrıca rivayet olunyor. Bundan 15 - 20 yıl öncesine kadar ziyarete gelmeler ve medreseye devam ederler, Of'un en kudretli focaları tedrisatlarını bizim köyde yapmışlar.

Onun için köylülerin bu ziyarete itikatları halen devam ediyor. Resmen yasak olduğu için Cuma geceleri gizli gelip gidenlerin çokluğu dikkati çekebilir.

Camiye ve ziyarete gelenler oradan şu şekilde faydalanıyorlar: Ziyarete gelmeler Cuma gecesi ve Cuma günü öğle namazına kadar olmak üzere haftada bir gece yarım gün devam edermiş. Her gelenin yanında bir testi veya su taşıyacak bir kap bulunmuş.

Örnekolay: 10

1946 senesinde Düziçi Köy Enstitüsünde stajdaydım. Doküma atelyesinde çalışırken nazarı dikkatimi çeken birşey oldu. Atelyede altı erkek çocuktan beş tanesinin adı «Ökkeş» idi. Hepsisi de aynı köyden gelmişti. O köyden gelenlerin adının neden Ökkeş olduğunu sordum. Bana şunu söylediler: Köyün yakınında bir yatır varmış. Mezarın içindekinin ismi de Ökkeş imiş. Çocuk isteyen kadınlar bu yatırın başına gider, kurban keser, dua ederlermiş. Fakat çocukları olunca adını Ökkeş koymak şartmış. Bugün köyde çocukların yarısının adı Ökkeş'miş.

İnançlar Hakkında Bir İnceleme Raporu'ndan

Örnekolay: 11

NİYET KAYASINI ZİYARET

Hazreti Musa ile Hızır Aleyhisselâm'ın Akdeniz'de buluşup üzerinde oturarak konuştuıkları rivayet edilen bir kayaparçası Samandağ ilçesinde yullandır çocuğu olmıyanların ziyaret merkezi haline gelmiştir. Buraya birçok turist de gelmekte ve etrafından üç defa huşu içinde dolaştıktan sonra, bir adak adayarak, «Çocuklarının olmasını dilemektedirler. 6700 yıllık bir mazisi olduğu söylenen bu kayanın yanında Tanrısına yalvararak, çocuğu olmasını isteyen birçok kimsenin talebi kabul edilmiştir. Bir gün, kalblerindeki heyecanı göz yaşlarıyla ifade ederek, buraya gelip de çocuğa kavuşanlarının sayısının gittikçe çoğalması, kayayı gittikçe kıymetlendirmektedir.

Saç ve Kurban :

Dilekleri kabul edilenler, yanlarında veya kucaklarına çocukları ile birlikte kayanın yanına gelmekte, bir kurban kestikten sonra, kız yahut erkek olsun, saçlarını keserek, ağırlığında madenî parayı torba içinde bırakıp gitmektedirler. Saçları «Ziyaret kayanın, bakıcısı, paraları da belediye almaktadır. Etrafı bir duvarla örtülü, bu kayadın belediye hayli gelir temin etmektedir. Ayrıca sene de en az 24 bin çeşit hayvan adak olarak kurban edilmektedir.

Efsane :

Efsanesi Kur'an ve Tevrat'taki birer âyete dayanan bu kayanın hikâyesini, 54 yıllık bakıcısı şöyle nakletmektedir:

— «Hazreti Musa Turi Sinâ'da Tanrı ile konuşurken, kendisinden fazla kime bilgi verdiğini soruyor. Allah, Hızır Aleyhisselâmi söylüyor. Musa, nerede bulabileceğini soruyor. Şu cevabı alıyor :

— «Denizin birleştiği yerde... Musa bu tarifin açıklanmasını diliyor. Allah buyuruyor ki:

— «Ya Musa, bir balığı kızart, ekmeğe sar, denize açıl. Balık nerede canlanırsa Hızır oradadır...

Buluşma :

Musa âsasına biniyor, denize açılıyor. Arkasında da kölesi. Bir ara balığı köleye veriyor. Zaman geçiyor. Arkasına baktığında balığın kölenin alinde olmadığını görüyor. Köle balığın canlanıp denize atladığını açıklıyor. Geriye dönüyorlar ve balığın denize düştüğü yere geliyorlar. Orada, büyük bir balığın ağzında bir insanın ibadet etmekte olduğunu görerek soruyorlar:

— «Burada Hızır diye biri olacak, bilir misin?

Öteki «Evet benim» diyor.

Tanışmayı müteakip o civarda bulunan bir kayanın üzerine çıkıyorlar ve konuşmaya başlıyorlar...

Asırlar Sonra :

İşte Hazreti Musa ile Hızır'ın birleştiği kaya asırlar sonra, denizin çekilmesi sonunda kara parçası üzerinde kalmış ve çocuğu olmıyanlara bir teselli kaynağı haline gelmiştir. Vaktiyle denizin ortasında sert dalgaların aşındırdığı, tepesinde bir insanı andıran parçanın altında dimdik ve pürüzsüz görünüşüyle kocaman kaya, daha belki asırlarca, «Niyet Kayası» olmaya devam edecektir.

Kaynak: 18 Eylül 1962, Hürriyet Gazetesi.